

Våler menighetsblad

Nr.3 • Våren 2022 • 64. årgang

INFORMASJON

VÅLER
1000 ÅR
2022

OLAVSVIKUA I VÅLER

18. – 24. MAI 2022

(også med program for
kunstfestival/innbyggerdag
og for sommeren)

Vålgutua 199, 2436 Våler i Solør
Utgiver: Våler menighetsråd
Opplag: 2050

Redaksjonskomité:

Gunhild Grønvold Tlf. 906 23 773
e-mail: gunhgron@online.no
Arne Moseng e-mail: arnmos@online.no
Randi Fengsrud Tlf. 948 37 062
e-mail: rfengsru@online.no
Einar Vannebo kontakinfo lenger ned på sida

Annonseredaktør:

Steinar H. Sandnæs Tlf: 909 99 733
Profilingsannonse: Kr. 400,- pr. gang.
Takkeannonser: Kr. 50,-
Annonse (Grunntakst kr. 400,-)
Kontingent 2021: Kr. 200,- pr. år.
Utenbygds abonnemeter: Kr. 250,- pr. år.

BANK: 1913.28.04489

VIPPS NR: 625395

Layout og trykk: Flisa Trykkeri AS, 2270 Flisa

Frist for materiell neste nr: 08.08.2022

Kirkekontoret (Vålgutua 199):

Tlf 62 42 40 90

Kontortid: Tirsdag – torsdag kl. 10–14

Kontoret er stengt på mandager og fredager.

Direkte telefoner:

Kontorleder Heidi Gottenborg	62 42 40 91
Kirkeverge Marit H. Kilen	62 42 40 95
Kontortid: tirsd., onsd. og torsd. 10–14	
Sokneprest Einar A. Vannebo	62 42 40 94
Ellers trefftid etter avtale.	
Kantor Daniel Bjørlo	62 42 40 93
Trosopplærer Kim Hoffensetz	983 54 227

E-postadresser ved Våler kirkekontor:

Kirkekontoret: kirken@vis.kommune.no

Kirkeverge Marit H. Kilen:

kirkevergen@vis.kommune.no

Sokneprest Einar A. Vannebo:

sokneprest@vis.kommune.no

Kantor Daniel Bjørlo: kantor@vis.kommune.no

Privat-telefoner:

Sokneprest, Einar A. Vannebo:	958 10 441
Kirkeverge, Marit H. Kilen:	904 05 641
Kantor, Daniel Bjørlo:	977 29 302
Kontorleder, Heidi Gottenborg:	482 95 051

Kirketjenere:

Kirketjener i Våler/Gravberget/Risberget:
Geir Rivenes: 977 64 647

Ledere i menighetsråd/fellesråd:

Våler kirkelige fellesråd:	
Ola Sørlandsengen	909 67 256
Våler menighetsråd:	
Rannveig Østertun Homlong	957 98 480
Gravberget menighetsråd: Bjørg L. Bråten	971 06 955

Forsidefoto: Mariakirken minnelund.

Kjære leser

Dette nummeret av menighetsbladet er en særutgave i anledning av Olavsvikua, som inngår som en del av det omfattende programmet for 1000-årsjubileet i Våler som vi markerer gjennom hele 2022. Samtidig gir bladet også informasjon om innbyggerfesten og kunstfestivalen og andre arrangementer utover sommeren.

Olav Haraldssons besøk i Våler i 1022 markerer på mange måter vålersamfunnets fødsel. I kjølvannet av dette besøket ble det bygd kirke, og det vokste sakte, men sikkert fram en lokal identitet. Jubileet gir oss en gylden mulighet til å reflektere over våre røtter og vår historie. Derfor inneholder dette bladet en rekke artikler som viser ulike sider av olavs-tradisjonen i Våler. Vi takker alle bidragsyterne og håper stoffet som presenteres, vekker interesse og nysgjerrighet. 1000-årsjubileet i Våler inngår i en større kontekst i en nasjonal markering som bygger opp mot 1000-årsmarkeringen for slaget på Stiklestad i 2030, Nasjonaljubileet Norge i 1000 år. Det gir vårt lokale jubileum utvidede perspektiver. Og det innbyr til refleksjon ikke bare over historien, men også over den tiden vi lever i nå og over den framtiden vi skal bygge.

1000-årsjubileet i Våler er planlagt og forberedt av en kirkelig og en kommunal komité i nært samarbeid. Vi håper vålersokninger vil slutte opp om arrangementene og også selv bidra til å skape et jubileum som kan prege og forme utviklingen av bygda vår.

Komiteene ønsker samtidig å takke de tre hovedsponsorene som har gjort prosjektet Våler 1000 år mulig å gjennomføre, Kultur- og likestillingsdepartementet, Innlandet fylkeskommune og Sparebank1 Østlandet.

Vi viser ellers til vår hjemmeside 1000vis.no for mer informasjon og oppdatering på det som skjer i tilknytning til jubileet.

Med vennlig hilsen Redaksjonen

1000-årsjubileets hjemmeside:
www.1000vis.no

Kirkens hjemmeside:
www.kirken.no/vaalerisolor

Følg oss på facebook
under «Vålerkirkene»

Møter som forandrer verden

Da kristendommen kom til Norge, ble landet vårt forandret. Dette skjedde over tid, men også gjennom mange enkeltstående, innholdsmettede hendelser, og flere av disse hendelsene involverte han som vi i ettertid kjenner som Olav den Hellige. En rekke steder i Hamar bispedømme knytter noe av sin identitet til slike Olavshendelser. Våler er en av disse stedene. I år er det ifølge tradisjonen 1000 år siden Olav møtte stedet ved Glomma som ved pilens landing fikk navnet Våler. Noe ble forandret da Olav møtte stedet. Og over tid vokste kristne skikker, tro og tradisjoner fram, i Våler og andre steder.

Vår takk for evangeliets utbredelse og vekst i verden retter vi til Gud, livets, håpets, kjærlighetens og troens kilde. Men noen ganger får mennesker være med og spille på lag med Gud. Det ligger både glede, muligheter og rike livsoppgaver i en innstilling som åpner for at både du og jeg kan få være med og føre Guds gode budskap i verden fram gjennom våre handlinger, også på måter vi ikke selv forstår. Stedet hvor Olavs pil landet, og kirken ved Glommas bredd skulle stå, kjenner vi i dag som Lisbettangen. Der ble det bygget en Mariakirke. Og slik kirken (Maria) møtte stedet (Lisbet som kommer av Elisabeth), slik møttes en annen gang i tiden, et annet sted, Maria (Jesu mor) og Elisabeth (mor til døperen Johannes), som begge stilte seg åpne for Guds handlinger. Les gjerne Lukasevangeliet kapittel 1, vers 26 og utover! Da den nygravide Maria besøkte sitt høygravide søskenbarn Elisabeth, så hoppet barnet i Elisabeths mage av fryd. Ja, kanskje kan vi tenke at stedet Lisbettangen på samme måte gledet seg over pilens landing og ideen om at her skulle bygges kirke til minne om Maria?

Nå står kirken på et annet sted i Våler. Men også der skal menneskers liv få møte Guds evangelium. Også der skal den som vil få bruke sine evner og egenskaper til beste for evangeliets fremme, og noe av dette vil skje gjennom møter og hendelser som forandrer verden. Slik har evangeliet fått leve i Våler i 1000 år, og slik skal evangeliet få leve og vokse i Våler, både nå, og i tider som skal komme. Gratulerer med jubileet, og lykke til med et rikt og godt program!

Solveig Fiske, biskop

Innhold

Kjære leser	2
Hilsen fra biskop Solveig Fiske	3
Hilsen fra ordfører May-Liss Sæterdalen.....	4
Program for Olavsvikua	5
Program for innbyggerfest/kunstfestival	7
Program for sommeren	7
Helgener – middelalderens nye helter. Olav – Norges evige konge	9
Theodor Ingiers dokumentasjon av sagnet om kong Olav i Våler	10
Kirkene i Våler kommune	11
Livet i kirkene	15
Jernspenningen fra Våler	18
Våler bygda med tre olavskilder	19
Pilegrimstradisjonen	21
Olavstradisjonen i litteraturen	24

Kjære alle sammen

I år feirer vi at det er 1000 år siden Våler ble kristnet, og det var Olav Haraldsson som gjorde kristendommen til Norges offisielle religion.

Innføring av kristendommen hadde innvirkning på hele samfunnet. Det nye religiøse systemet var på mange måter uforenlig med det livet man hadde levd tidligere. Nye skikker, nye idealer og nye tabuer ble til skjæringspunktet mellom den gamle og den nye gudstroen.

I tillegg til den nye forestillingen om synd, førte kristendommen med seg endringer i måten å tenke på. Æresbegrepet, som i stor grad hadde vært knyttet til mot og krigervilje, endret seg. Med den nye religionen ble også ære noe som skulle knyttes til Gud og det å være en god kristen. Nestekjærlighet, ydmykhet og tilgivelse var kristne idealer som var ganske revolusjonerende for det norrøne samfunnet. I år skal vi feire – vi skal feire at det er 1000 år siden

Våler ble kristnet, det er 1000 år siden Våler fikk navnet sitt. I løpet av året vil det gjennomføres mange arrangementer og jeg håper du som innbygger ønsker å delta på noen av disse.

Tema for 2022 i «Norge i 1000 år» er folkestyre. Dette er noe vi skal ha fokus på under hele jubileumsåret, og dette handler for oss om medborgerskap, demokrati og innbyggermedvirkning. Politikerne i kommunen skal arrangere en «Medborgerplass» på innbyggerdagen den 28. mai, der befolkningen kan komme med innspill til for eksempel kommuneplanen og til hvordan folkestyret/demokratiet kan bli enda bedre her i Våler. Medborgerplassen skal være partipolitisk nøytral.

Nyt tiden som kommer med vår og varmere dager.

May-Liss Sæterdalen, ordfører i Våler

VÅLER 1000 ÅR

Program for Olavsvikua

Onsdag 18. mai i Våler kirke kl. 19.00

Åpningskonsert – Fanfare til Våler

Under Olavsvikua blir det mye flott musikk. Det hele åpner med konserten «Fanfare til Våler». Her serverer Åsnes Hornmusikk et program med fokus på norsk musikk. Åsnes Hornmusikk har sin base i Åsnes, men med medlemmer fra langt utenfor kommunegrensene. De har flere ganger deltatt i NM og holdt mange konserter med flere kjente artister som Øystein Sunde, Steinar Albrigtsen og Vazelina Bilopphøggers. Gratis inngang. Kollekt.

Torsdag 19. mai i Våler kirke kl. 18.00

Utstilling: Gjør døren høy, gjør porten vid

Utstillingen «Gjør døren høy gjør porten vid» skal stå fram til midten av september. I Olavsvikua blir den åpen alle dager bortsett fra tirsdag den 24.5. Da er kirken stengt på grunn av musikkøvelser. Vi har en rik lokal tradisjon om Olav den helliges kristning av Våler, Olavskilden og om kirkene som fulgte gjennom tidene. Mange eldre har vokst opp med fortellingene og stedene men de yngre kjenner ikke tradisjonen like godt.

I denne utstillingen vil vi derfor gjenfortelle historiene om Vålers kirker. Historiene omfatter både fakta, sagn og mer frie fortellinger. Det er også gjort en del ny forskning som vi gjerne vil fortelle om. Utstillingen viser gjenstander fra de gamle kirkene i den nye kirken. Slik samler vi trådene og lar historiene leve videre. Gjenstandene kommer fra alle de gamle kirkene vi har hatt. Det meste eies av kirken og noe er lånt inn fra private og museer. Det er gjenstander fra middelalder, 1600-tallets Mariakirke og kirken fra 1806. I tusen år har vålersokningene gått til kirke. Inn og ut av kirkens dører, som vi har bevart mange av! De danner derfor et hovedtema i utstillingen. De er også et bilde på at Vålerkirken er en folkekirke for alle: Gjør døren høy og porten vid!

Gjennom alle disse årene har kirkens rolle og innhold endret seg mye. Men kirken som sted for viktige hendelser i livet, i situasjoner da vi trenger faste rammer og ritualer, har stått fast. Den binder menneskene sammen over generasjoner. Vi blir alle del av et tusen år gammelt felleskap.

Da bygdas kirke brant ned natt til 29. mai 2009 ble det tydelig hvor viktig den var for folk. Sjøkket var stort, følelsene sterke og sorgen langvarig. Selv om vålersokningene flest har et moderat forhold til det aktive kirkelivet, var det åpenbart at kirken var et ankerfeste og et identitetsmerke for hele bygdesamfunnet. Det var mange som sto forlatte og villrådige ved kirkeporten morgenen og dagen etter brannen. Den natten kirken brant ned ble det gjort en heltemodig

innsats av brannmannskaper og frivillige. Takket være målrettet innsats under meget krevende omstendigheter ble mye av kirkens inventar reddet ut. Det er vi dypt takknemlige for. Utstillingen er derfor dedikert dem som sto for denne innsatsen. **Velkommen til utstilling!**

Lørdag 21. mai i Våler kirke kl. 10.00-16.00

Faglig seminar Olav – vikingkonge og helgen

I seminaret vil en rekke fagfolk vil belyse Olavs betydning lokalt, nasjonalt og internasjonal både i hans samtid, opp gjennom historien, i vår samtid og i et framtidsperspektiv.

Øystein Morten: Vikingkongen Olav, Gro Steinsland: Hellig Olav i nasjonalt og internasjonalt perspektiv, Hallgeir Elstad: Olavsarven i norsk kirkehistorie etter reformasjonen, Arne Bakken: Nedslag av olavsarven i folkeliv og folketradisjon, Geir Thomas Risåsen: Den lokale olavstradisjonen og Idar Kjølsvik: Olavsarven og dens relevans for vår samtid og for framtida.

St. Hallvard-guttene

Hver foredragsholder vil ha et innlegg på ca 30 min, som etterfølges av spørsmål og kommentarer fra salen. Det serveres forfriskninger og lunsj, og det er mulighet for omvisning i utstillingen av gjenstander fra Vålers kirkehistorie som står i kirken under jubileet. **Pris for seminaret** (inkl. lunsj) er kr 300/kr 200 for studenter. **Påmelding innen 20. mai** til sokneprest Einar Vannebo (sokneprest@vis.kommune.no eller tlf. 95 81 04 41)

Søndag 22. mai i Våler kirke kl. 11.00
Festgudstjeneste – kirken i Våler 1000 år

Festgudstjenesten er et høydepunkt i Olavsvikua. Biskop Solveig Fiske, prost Trine Færevåg, Vålers nåværende prest Einar Vannebo og tidligere prester i bygda deltar. Representanter for Den katolske kirke og pinsemenigheten medvirker. Vålers eget mannskor, Vaaler sangforening, dirigert av Arne Moseng, deltar. Fra Oslo får vi besøk av guttekolet St. Hallvard-guttene med dirigent Hans Dur Molvik. Koret ble stiftet i 1962 og er oppkalt etter Oslos skytshelgen. St. Hallvard-guttene har et bredt repertoar som spenner fra gregoriansk kirkemusikk, middelaldermusikk, renessansemusikk, mindre klassiske korverk, folkemusikk – fra Norge og andre land – til mer moderne korverk. St. Hallvard-guttene er kjent for å være spesielt gode på gregoriansk sang.

Etter gudstjenesten inviterer Kirkens julemesse til kirkecaffe i Kommunelokalet. Det blir også anledning til å få en orientering om utstillingen i anledning av 1000-årsjubileet.

Mandag 23. mai fra kirkestedet på Lisbettangen til Våler kirke - Pilegrimsvandring

I 800 år var Lisbettangen nede ved Glomma sentrum i bygda. Her lå Mariakirken. Olav den Hellige hadde bestemt kirkens plassering på sin ferd gjennom Våler våren 1022. Nabogården Våle fikk sitt navn etter kirkestedet og ga på sin side navn til bygda. Herfra går vi forbi Olavskilden og til det nye kirkestedet fra 1805. Kirken som brant i 2009 var årsaken til at Vålerbyen vokste frem nettopp her. Vi avslutter vandringen ved Kommunelokalet, som i dag er Vålers storstue. På formiddagen arrangeres en vandring for elever på 5.-7. årstrinn ved Våler barne- og ungdomsskole.

Kl. 18.00: Åpen vandring for alle interesserte. Oppmøte på Lisbettangen/Mariakirken minnelund. Leder for vandringen: Geir Thomas Risaasen.

Tirsdag 24. mai i Våler kirke kl. 19.00
Avslutningskonsert – Lovsang til Våler

Konserten «Lovsang til Våler» avslutter Olavsvikua. Her vår vi høre verket «Lovsang til Våler nye kirke» av Magne Hjelmervik. Dette verket ble skrevet til innvielsen av den nye kirken. Dette blir framført av Våler kantori og Våler kirkes barnekor. Opprinnelig var det tenkt med orgelakkompagnement, men da orgelet ikke stod ferdig i tide, ble det framført med messingblås. På denne konserten blir det framført med orgel. På konserten deltar også brødrene Frode og Marius Haltli som er godt kjente for folk i Våler. Gratis inngang. Kollekt.

Program for kunstfestival/innbyggerdag

SISTE HELGEN I MAI 2022

1000 års jubileum i Våler med kunstfestival, gratis konsert for ungdom, åpen natt og innbyggerdag.

26.-29. mai i regi av Våler Kunstnerforum Kunstfestival i Våler

Kunstfestivalen er i gang igjen. I år er det med hele 34 kunstnere som vil fordele seg på 10 ulike steder i Våler sentrum. Du finner dem i Våler stasjon, Kommunelokalet, biblioteket, kirken, kapellet, kajakkhuset for å nevne noen steder. Det blir en flott katalog med kart som viser hvor du kan gå og hvilke kunstnere som er med. Katalogen vil være tilgjengelig i forkant av festivalen blant annet på biblioteket og servicetorget. Hver dag kl. 15.00 på biblioteket vil en forfatter presentere sine bøker. Alle dager holder de visningsstedene åpne fra kl. 12-17. **Velkommen til noen flotte dager med kunst og kultur!**

Fredag 27.5 kl. 21.00 utenfor Kommunelokalet

Gratis konsert med Ramón

23 år gamle Ramón har allerede skapt et navn for seg selv. Det hele nådde et nytt klimaks når Ramón 18. februar i år slapp 'ok jeg lover' som tok fullstendig av og satte ny norgesrekord med over 600 000 streams første døgnet. Den gikk

følgelig rett til topps på Top 50 på Spotify og VG-Lista Topp 20, strømmet til gullplate på den første uken. Og dette er bare en forsmak på alt som er i vente, Ramón har masse ny musikk på vei. Vi gleder oss til at Ramón vil holde konsert i Våler forbindelse med vårt 1000-årsjubileum.

Åpen natt fra fredag 27.05 kl. 22.00 til lørdag 28.05 kl. 07.00 i aktivitetshuset og skolen

Rusfritt arrangement for ungdom fra 8 trinn og oppover.

- Aktiviteter og turneringer i hallen
- Utekino med popcorn i badekar
- LAN og turneringer med premier
- Salg av mat og drikke

Lørdag 28.05 fra kl. 10.00 - Innbyggerdag

- Dugurd med Våler bondelag
- Kaffe og 1000 års kake
- Prisutdelinger
- Kulturskolens sommerkonsert
- Konsert med Erik Lukashaugen og Tarjei
- Veteranbiler
- Utstillere – lag og foreninger
- Medborgerplass
- Ulike aktiviteter for liten og stor
- Salg av mat og drikke

Detaljert program kan du se på www.1000vis.no og på www.vaaler-he.kommune.no. Arrangør Våler kommune, kulturavdelingen.

Program for sommeren

Onsdag 8. juni kl. 19.00 i Våler kirke

«Junikveld med Leirets Damer»

Leirets Damer med dirigent Heidi Granlund og pianist Torgeir Koppang holder konsert. Inngang 200,-

Søndag 12. juni kl. 18.00 i Gravberget kirke

Johnny Snerten, Auden Senderud og Daniel Bjørlo spiller musikk av Bob Dylan, Elvis, Hellbillies mm. Gratis inngang, kollekt.

Torsdag 16. juni kl. 19.00 i Våler kirke

Seniorkoret med dirigent Margeretha Stassen og musikerne Gjermund, Atle, Kristin og Bjørg Pas holder konsert.

Fredag 17. juni. Start fra Gammelvollen kl. 17.00

Vandring til Kjerkjehøgda

Vandringen tar oss med blant tufter etter bosetting fra førkristen tid (yngre jernalder) og frem til Svartedauen. Vi får kjennskap til jordbruket gjennom tiden. Viser rydningsrøyser og gravrøyser. Orientering om samarbeidet med arkeolog. Alt i en spennende formidling. Vandringen fortsetter til Kjerkjehøgda (Toppen av Sørsåsberget). Her skal det ha stått en kirke i laftet tømmer bygd av lokale bønder. Her var et av hvilestedene i pilegrimsleden fra Klarälvdalen via Eidskog, Gjesåsen, Hamar til Nidaros. Vi får hele historien og en prolog. Med vidt utsyn i alle himmelretninger kan hver enkelt nyte sin medbrakte kaffe, kaker o.l.

Påmelding: Kirkekontoret Vålgutua 199 på telefon: 62 42 40 91 / 62 42 40 90 / 48 29 50 51 eller e-post: kirken@vis.kommune.no. Arrangør: Jubileumskomiteén Våler 1000 År

Lørdag 25. juni kl. 18.00 i Våler kirke
Orgelkonsert med JeeYoung Park. Gratis inngang, kollekt.

Søndag 26. juni ved Fotavtrykket/Våler kirke kl. 11.00
Historisk gudstjeneste

Dette blir en gudstjeneste med historisk sus. Vi har bevart liturgien fra kirkevigslingen søndag 26. juni 1806, og vil bruke deler av den, bl.a. synge mange av de salmene som ble brukt ved den anledningen. Våler kantori deltar med korsang og som forsangere for salmesangen. Konfirmant-kullene fra 1971 og 1972 markerer sitt gullkonfirmantjubileum. Til denne gudstjenesten kan de som ønsker det, stille i tidsriktige klær fra tidligere epoker. Så begynn å lete i skap og skuffer, eller sy, antrekk til denne anledningen. Hvis været tillater det, legger vi opp til å feire denne gudstjenesten i Fotavtrykket.

Fredag 29. juli i Mariakirken minnelund kl. 18.00
Olsokmesse

Vi har tradisjon for å feire olsokgudstjeneste i Mariakirken minnelund. I år vil denne gudstjenesten få et spesielt preg, og vil få sterke innslag fra middelalderens gregorianske messe. Et prosjektkor er sammensatt for anledningen og vil lede salmesang og liturgi som er uten orgelledsagelse, slik det var i middelalderen. Etter messen vil det bli olsokfeiring.

TORSDAGSVANDRINGER I VÅLER MED
GEIR THOMAS RISAASEN

I anledning årets 1000-års jubileum inviterer Våler Historielag til besøk til et utvalg gårder, som representerer viktige bidrag til bygdas historie. Takket være gjestfrie eiere åpnes dørene for sommerens besøk.

Torsdag 2. juni kl. 18.00

Vi besøker Øverby, Øverbyvegen 55 Braskereidfoss. Her ønskes vi velkommen av Kjetil og Anne M. H. Ruud. I tillegg vil Geir Thomas Risåsen bidra. Øverby omtales i forbindelse med Svartedauen. Her ble Øverbykrona oppbevart – bygdas brudekrone – inntil den gikk tapt i en storbrann i 1821. Våler Sparebank startet sin virksomhet her i en bygning som nå er under restaurering.

Torsdag 16. juni kl. 18.00

Vi besøker Svenkerud, Vestsivegeven 1630. Her ønskes vi velkommen av Christian og Lise B. Svenkerud og Halvor Svenkerud. I tillegg vil Geir Thomas Risåsen bidra. Svenkerud er i dag en betydelig skogeiendom. Gården har vært i slektens eie siden Christian Svenkerud (1798-1886) kjøpte eiendommen i 1824. Han oppførte dagens hovedbygning hvor han holdt en privatskole for gutter. Christian Svenkerud ble Vålens første ordfører og stortingsrepresentant for Hedemarkens amt. Hans dagbøker gir et unikt innblikk i datidens forhold i Våler og i Solør.

Torsdag 30. juni kl. 18.00

Vi besøker Sjurderud, Bergesivegeven 513. Her ønskes vi velkommen av Ole Jakob og Inger B. Bjørnebye. I tillegg vil Geir Thomas Risåsen bidra. Sjurderud opplevde sin første storhetstid under Augustin Dahl i siste halvdel av 1700-tallet. Tømmeret ga store inntekter og den fredede hovedbygningen med paviljonger stammer fra denne tiden. Betydelig nydyrking i de senere år gjør at Sjurderud i dag er en av landets største landbrukseiendommer og en av landets største potetprodusenter.

Torsdag 14. juli kl. 18.00

Vi besøker Risberget, med fremmøte foran Kirkesalen. Her ønskes vi velkommen av Bjørg Risberg, Liv og Trond Burud. Ved Kynna finner vi spor etter steinalderbosetting og i Risberget har det vært jernutvinning. De første finnene bosatte seg i Risberget på slutten av 1660-årene og i de senere år er det funnet rester etter den første bosettingen. Godt kjent er den driftige Erik Nyborg, også kalt Sølvfinnen. Han bygde opp husene på Nyborg. Kirkesalen i Risberget er unik i norsk sammenheng. Besøket er lagt opp som en vandring, så her gjelder det å kle seg og sko seg etter forholdene.

Torsdag 28. juli

Vi besøker Lunden Vestre, Braskereidfoss. Her ønskes vi velkommen av Grethe, Kåre og Roar Sormbråten. I tillegg vil Geir Thomas Risåsen bidra. Lunden var barndoms-hjemmet til Bernt Lund (1812-1885), rittmester og ingeniøroffiser i veivesenet. Han er kjent som en av de norske Düsseldorfmalerne og er representert på Nasjonalmuseet. Bernt Lund ble landskjent gjennom diktet Trysil-Knud, som var gjengitt i alle landets skolebøker. I diktet Officerens Testament beskriver han hvordan han som seksåring fikk møte Carl Johan. Kongen var på sin kroningsreise, og de tok en stopp på Lunden. Dagens hovedbygning fra 1870 er usedvanlig godt bevart og har originaltaket i storstua.

NB Søndag 21. august kl. 13.00

Vi besøker Eidsbrua, garden Vestre Eig og Bergesiden grendetun. På Vestre Eig ønskes vi velkommen av Morten og Mona Anseth og på Bergesiden grendetun ønsker Bergesiden Vel velkommen. I tillegg vil Geir Thomas Risåsen bidra. Veteranbilklubben stiller med kortesje over Eidsbrua. Bergesiden Vel ønsker deretter alle velkomne til Bergesiden grendetun hvor det vil være anledning til å kjøpe middag. Hovedbygningen på Vestre Eig er fra slutten av 1700-tallet. Dørene fra kirkebenkene i Våler kirke er gjenbrukt som brystpanel i den ene stuen. Dampskipsvika nedenfor gården var endeholdeplass for dampskipet Solungen, som fra 1861 til 1893 gikk i ruten mellom Våler og Brandval. Eidsbrua sto ferdig i 1921 og var en milepel for bygda. Med den hadde bygda fått to bruer som forbandt østsiden med vestsiden. Besøket avsluttes på Bergesiden grendetun som holder til på gården Halvorseth nordre, Halvorsetvegen 2.

 Eventuelle endringer vil annonseres på hjemmesiden www.1000vis.no, og på Våler historielags Facebookside når det gjelder torsdags vandring.

HELGENER – MIDDELALDERENS NYE HELTER

av Gro Steinsland

Kristendommen sto frem som en monoteistisk religion der læren om en eneste gud var sentral. Dette trosdogmet var ikke så lett å begripe for hvermann. For Gud var samtidig tre personer i en, Faderen, Sønnen og Helligånden. Ved siden av guddommen eksisterte en hel hærskare av avdøde hellige menn og kvinner som fungerte som mellomledd mellom guddommen og mennesket, dette var helgenene. Helgenkulten ble overmåte viktig gjennom middelalderen. Den genererte en rik myte- og legendskatt som vandret fra land til land og som overalt utviklet lokale varianter. De lokale helgenene ble svært viktige for den nye religionen når den skulle fotfestes i Europas utkanter.

Kirkens viktigste helgener var Jomfru Maria, erkeengelen Mikael, Døperen Johannes, de tolv apostlene og de fire evangelistene; disse ble dyrket innenfor hele kristenheten. Det er grunn til å tro at disse helgenene ble kjent i de nordiske landene allerede tidlig i kristningsprosessen. I tillegg kom tallrike mindre kjente helgener, etter hvert også lokale nyskapingner. Utenlandske misjonærer og kristne treller som kom til landet, brakte med seg sine favoritthelgener. Slik kom for eksempel den engelske Sankt Swithun og den irske Colomba tidlig til Norge.

Helgener kunne en be til alle steder, men særlig gunstig for kontakt var stedet der vedkommende helgen hadde lidd martyrdøden og selvsagt kirken som var viet til den bestemte helgenen. Strengt tatt skulle alle kirker ha relikvier. Relikvier er rester av legemsdeler, klær eller gjenstander som har hørt en helgen i levende live. Helligstedene ble mål for pilegrimsreiser, og festdagene for helgenene var viktige merkedager. En helgens dødsdag ble regnet som dennes fødsel, derfor var datoen for helgenens translatio eller helliggjøring, en festdag. Kirkens festdager ble etter hvert tallrike. Eldre Gulatingsloven regner opp fjorten festdager til viktige helgener som skal holdes hellig helt fra nonstid dagen før, i tillegg kommer fjorten helligdager for helgener som skal helligholdes uten såkalt nonshelg.

Pilegrimsreisen ble en egen genre i middelalderens reiseliv. Valfarten til helgenens grav og relikvier på de fastsatte festdagene var teologisk sett forbundet med til anger, bot og syndenes forlatelse. Blant viktige pilegrims-mål ruvet Det hellige landet med Jerusalem og de byer og steder der Herren selv hadde vandret på

jorden. Peterskirken i Roma var sentral, likeså Santiago de Compostella i nord-Spania som kunne skilte med graven til Jesu bror, Jakob. Nidaros med Hellig-Olavs grav ble et viktig markeringspunkt på det europeiske pilegrimskartet, her lå Europas nordligste pilegrimsmål.

HELGENKONGEN OLAV – NORGES EVIGE KONGE

Olav den hellige, Hellig-Olav, martyren Olav, rex *perpetuus Norwegiae*, "Norges evige konge", titlene er mange på hovedperson i den nordiske helgenskaren. Vikingkongen Olav Haraldsson som ble kristnet utenlands, vendte hjem med det doble prosjektet å ta makten i landet og kristne nordmennene, fikk en helt spesiell stilling i norsk og nordisk middelalderhistorie. Han ble kongen som led nederlag i det ytre, men som seiret i døden; i den myteproduksjonen som tok fatt etter hans død, nærmet han seg etterhvert en kristus-skikkelse. Ikke bare fikk han en overmåte viktig religiøs funksjon som personifisering av religionsskiftet i Norge, hans politisk-ideologiske rolle ble ikke mindre. Man sier gjerne at Olavs død på Stiklestad kom til å besegle både rikssamlingen og kristningen av folket, to storverk som preget landets senere historie. Begge forhold var forberedt, samlings- og kristningskonger hadde opptrådt før Olav. Men slutfasen i denne prosessen ser ut til å ha foregått forbausende raskt. Fra slaget på Stiklestad der Olav Haraldsson ble drept i året 1030, gikk det knapt et år før helgenkongen og martyren Olav den Hellige var skapt. Etter Olavs helgenkåring foregikk det ikke noe væpnet motstand mot kristendommen. Det var kongen og kirken som skapte helgenkongen og forvaltet arven etter ham. Det senere erkestiftet i Nidaros ble bokstavelig talt reist over Olavs grav. Men denne prosessen måtte også ha folkets medvirkning for å lykkes.

Utdrag fra boken: «Mytene som skapte Norge». Myter og makt fra vikingtid til middelalder, Oslo 2012. Gjengitt med tillatelse fra forfatteren. Hun er tidligere professor i religionshistorie ved Universitetet i Oslo.

Theodor Ingiers dokumentasjon av sagnet om kong Olav i Våler

av Yngve Astrup

Først på 1800-tallet ble fortellingen om kristningen av Våler nedskrevet. På 1820-tallet var Theodor Christian Krogh Ingier kapellan i Åsnes. I likhet med Våler var Åsnes anneks under Hof sogn, og Theodor Ingier hadde trolig ansvar for begge anneksene. I tidsskriftet *Den Norske Husveen* i 1828 kom en artikkel «Oldsagn, om Oprindelsen til Navnet Vaaler», hvor sagnet om Kong Olavs besøk i bygda ble dokumentert.

Theodor Ingiers artikkel er grunnlaget for Anders Fayes fortelling «St. Olaf i Vaaler», som første gang kan leses i boka *Norske Sagn* utgitt i 1833. Theodor Ingier er den som, etter samtaler med folk i Våler, først nedskrev sagnet:

OLDSAGN, OM OPRINDELSEN AF NAVNET VAALER

(Meddelt af Præst Th. Ingier i Hoff).

Fra Norges Konge, hellig Olafs, Dage har man i Soløer et mærkeligt Sagn, der skal have givet Anledning til Navnet Vaaler, nu Annex til Hoff Præstegjeld. Da denne Konge drog igjennem Landet, for at afskaffe den hedenske og indføre Kristi Religion, kom han ogsaa i samme Hensigt igjennem Soløer-Dalen, der har sitt Navn af de gamle Konger Solve, som herskede der i Heden-Old.

Kong Olaf skal i nogen Tid have opholdt sig i den nuværende Vaaler Annex, paa en Gaard, der ligger ved Glommens østre Bred, og som tilligemed Kirken og hele Sagnet skal ha faaet Navnet Vaaler paa følgende Maade. Paa overnævnte Gaard holdt Olaf Thing, ligesom hist paa Hunddorp i Dale-Gulbrands Hjem, og efter nogen Vægring blev det afgjort, at den Gud, som Kongen dyrkede, ogsaa skulde være Folkets, og at Odins Religion skulde vige for Christi. Ligesaa blev det på Kongens Forslag afgjort, at en Christi-Kirke skulde opbygges her som paa andre Steder, hvor den nye Religion var antagen.

Men om Stedet, hvor den skulde oppføres, blev der en stor Tvist. Da fortæller Sagnet, at Olaf skal have spændt

sin Bue, med hvilken han udskød en Piil: og hvor den faldt ned, der skulde den nye Christi-Kirke opføres. Kongen stod ved en Kilde, som nedenfor omtales, på bemeldte Gaard, hvis flade Jorder ligge langs med Glommens østre Bred, og Pilen skal være nedfalden noget i Syd for husene, nær ved Glommens Strandbred, i et saakaldet Vaal, hvorved man i Almuesproget forstaaer en Mængde Træstammer, Rødder og Kviste, der sammendynes i en Hop, for siden at opbrændes. En Trækirke blev nu opbygget der, hvor Vaalet laa, og Hellig Olaf kaldte derfor saavel Kirken, som gaarden og det hele Sogn Vaaler. Saa lenge denne Kirke stod, var den, saavel i de catholske Tider, som efter Reformationen, en Gavekirke, til hvilken Syge og Døende offrede Gaver. Denne Kirke stod indtil Aaret 1805, altsaa henved 800 Aar, da den nuværende nye Vaaler Kirke blev opbygget, noget nordenfor Gaarden Vaaler, hvilken Kirke af Biskop Bech blev indviet 1806. I sidstmeldte Kirkes Ornament-Kiste findes endnu en mangedobbelt viret Jernspænding, som kaldes St. Olafs Spænding, og siges af Kongen selv at være nedlagt i den gamle Kirke. Den skal ha siddet i Kongens Grime, hvorved hans Hest var bunden paa Vaaler.

I Nærden af Gaardens Huse er en Kilde, i hvilken Hellig Olaf – efter Sagnet – skal have vandet sin Hest, og den kaldes endnu efter Ham: St. Olafs Kilde. Den indeholder kjølede, krystalklart Vand, som hverken udtørres i den hedeste Sommervarme, eller i den strengeste Vinterkulde. Den tilstreves fordm samme underbare Kraft, som lignende Kilder i andre Egne af Landet, der endnu bære Olafs Navn. Syge nedlagde i den Penge og andet Sølv, for at gjenvinde deres Helbred; og stor Ulykke, mener man, forestaaer Den, som vover at forgribe sig paa disse Helligdomme. For faa Aar tilbage var det, endog siden den nye Kirke blev opbygget, Skik, at den kirkesøgende Almue – paa hver 1ste Høitidsdag – kappedes om at komme først til Kilden, og det ansaaes for en Roes for Den, der først kunde vande sin Hest i St. Olafs Kilde.

Kirkene i Våler

av Else Hanna Tendø

Ei tid etter at kong Olav Haraldsson var på kristningsferd gjennom Solør våren 1022, ble det bygd ei kirke på gården Vaaler, i nærheten av Glomma.

MARIAKIRKA

Den første kirke var lita og hadde enkle stavkonstruksjoner med hjørnestolper rett ned i jorda. De råtnet etter noen år, så dette gudshuset ble ikke gammelt. Det neste, på samme tomt, hadde trolig grunnmur, og ble derfor mer holdbart. Denne stavkirke ble viet til Jomfru Maria og fikk navnet Mariakirke. I biskop Eysteins Jordebog fra ca. 1390 er den nevnt som «Vala kirkia i Soløyum».

En oppfatning har vært at denne kirke ble utbygget til korskirke. Men kulturhistoriker Vegard Lie, som har gransket kildene, mener at stavkirke ble trolig revet – og at det på 1500-tallet eller tidlig på 1600-tallet ble, på samme sted, laftet ei tømmerkirke. Den videreførte navnet Mariakirke. En synfaring i 1686 beskriver at våpenhuset hadde blåst ned, og det ble tømret et nytt. Over det sto årstallet 1694. Altertavla, som var skåret av Johannes Skraastad fra Vang, kom opp i 1697.

Kirke ble utvidet på 1700-tallet med sideskip i panelt bindingsverk. På denne «tilbygde vinge» sto årstallet 1708. Denne korskirke var tjærebredd utvendig. Måla var 26 Alen (16 meter) mellom østre vegg (alterdelen) og vestre vegg (hoveddør) – og 25 Alen (15 meter) mellom nordre og søndre korsvegg, som begge hadde dører. (Våpenhuset er ikke medregnet i disse måla.) Kirke var lavloftet med flat himling, hadde et enkelt tårn med spir og et lite sakristi.

Kjell Vaaler (1917–99) som bodde på gården Vaaler Nystuen, fortalte at veggen til Mariakirke fra sør kom

skrått over jordet fra «Præstvægskjelle». Han hadde sett rester etter bru-kar ved bekken som renner mot Flåtådalen. Området mellom kirke og elva ble kalt for Lisbettangen. Sagnet beretter om ugifte Lisbet som hadde født et barn i skjul og drept det. Hun ble derfor gravlagt her, utenfor kirkegården.

I nær innpå 800 år søkte vålersokningene til kirkestedet ved «Glommen Elv». Før Risberget og Gravberget fikk egne gudshus, sognet også finnskogingene hit. De som bodde lengst unna, var beboerne i Enberget og Rådelsbråten ved svenskegrensa. Innbyggerne fra vest kom over elva, og det var ei båtstø i nærheten av Lisbettangen.

Langt tilbake i tid rant elveleiet vest for Kirkeholmen, som nå ligger sørvest for Lisbettangen. Holmen lå tidligere lengre nordøst, altså nærmere kirke. Elva brøt nytt leie øst for holmen mot Eidsfossen. Flommen Storofsen i 1789 grov unna deler av kirkegården, og folk så kister følge med Glomma. Leif Glåmstø (1896–1995) hadde fått dette fortalt av sin bestefar Kristian Rompen (1827–1916).

Gjennom århundrene tærte tidens tann på Mariakirke, som ble «aldeles forraadnet og brøstefældig» og «synes neppe at behøve meer end et stærkt Vindstød for at styrte om». Den var også for lita i forhold til antall innbyggere i «Waalermalmue», som telte «11 a 1200 Sjele». Maria-kirke sto på en «Løs og Fuktig Grund». Derfor søkte allmuen om å få bygge ei ny kirke (med kirkegård), «meere rummelig paa en anden beqvemmere Tomt», en udyrket plass 2000 Alen nordøst for den gamle, i trygg avstand fra elva og flomfare, og «almuen vil have dens ziir for øjnene». Søknaden ble innvilget.

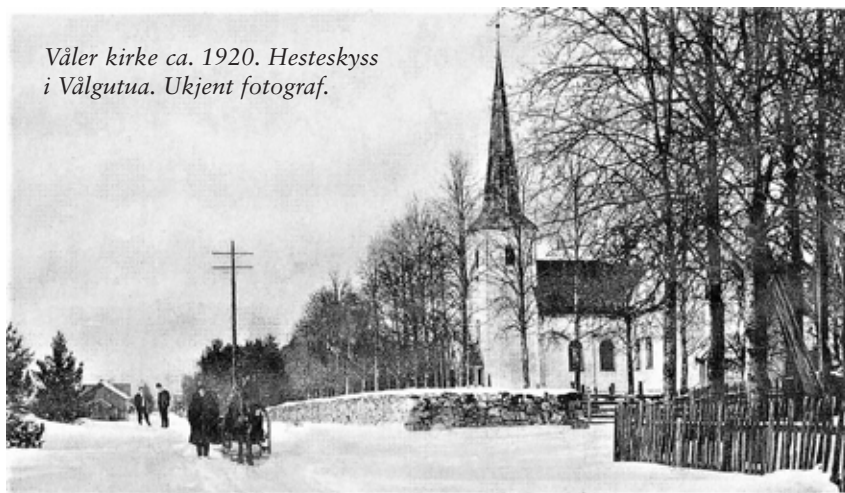
Bilde venstre: Mariakirke som ble tømret trolig sent på 1500-tallet eller i begynnelsen av 1600-tallet og utvidet med sideskip på 1700-tallet. Bilde til høyre: Mariakirke fra ca. år 1200. Illustrasjoner: Knut Kjeldsen

Da Mariakirka ble revet, havnet flere materialer og gjenstander derfra rundt om på gårder i bygda. Noen av gravsteinene ble flyttet til den nye kirkegården.

VÅLER KIRKE

Vålersokningenes ønske var at den nye kirka kunne oppføres i lik størrelse og innvendig innretning som Åsnes kirke, fra 1744. Den nye korskirka ble bygd i laftet tømmer, med vesttårn og åttekantet spir, oppe ved Kongevegen. Tømmeret ble skaffet av allmuen selv. Byggmester var Amund Nilsen Gloppe fra Biri. Kirka ble vigslet i 1806. Her var det 400 sitteplasser. Med tårn og spir strakk bygget seg 47 meter over bakken og ble den høyeste kirka i Solør. I tillegg til hoveddøra var det inngangsdører til begge sideskipene. Ei Mariakirke-dør fra 1600-tallet, med smijernsbeslag fra 1200-tallet, ble gjenbrukt her. Rett over alteret var det en sylindereformet prekestol som symboliserte at Ordet, forkynnelsen, er et viktig ledd i gudstjenesten. Den kjente kirkeklokkeklangen fra Mariakirka lød nå her. Etter kort tid fikk kirka orgel. Kirkestue og kirkestall ble bygd mot vest.

Åsnes og Våler var annekskirker under Hof fram til 1848. Da ble Åsnes utskilt som eget sogn, med Våler som annekskirke. I 1853 ble Våler eget prestegjeld, og Nordgården Østre Eid ble prestegård. Nytt bolig- hus sto ferdig i 1855. Våler kirke ble panelt utvendig og innvendig omkring 1860, med utvidede

Våler kirke ca. 1920. Hesteskys i Vålgutua. Ukjent fotograf.

vinduer (den øvre buen). Benkedørene som hadde hatt gårdsnavn påskrevet, ble fjernet. I denne tida ble det bygd steingjerde rundt kirkegården. Det ble utvidet i mellomkrigsåra. Kirka, som opprinnelig var malt i engelskrød farge, ble senere hvitmalt. (Vår Frelzers kirke i Elverum fra 1738 har omtrent samme historikken angående maling, men den ble malt rød igjen ved restaureringen i 1937–38.)

Fram gjennom tida skjedde det flere forandringer og utbedringer i Våler kirke. I 1916 foregikk det et omfattende restaureringsarbeid. Underveis hadde prekestolen over alteret blitt fjernet og erstattet med et stort forgylt (malt) kors. Rett under sto maleriet Jesus i Getsemane. Nå ble korset tatt vekk, og prekestolen kom på plass igjen over alteret, men ble ikke brukt. Maleriet ble flyttet til sørveggen i koret. Ved denne restaureringen kom også malerier i tre små nisjer på altertavla fram igjen. Den nederste nisjen (rett over alteret) hadde motiv med Jesus på korset. De to andre, en på hver side, framstilte Jomfru Maria og Døperen Johannes. På tavla sto det malt: «Frygte Gud og Kongen ærre» og «Elsk Gud over al ting og din Næste som dig selv». En ny prekestol med lydhimmel ble bygd ytterst i koret mot nord, på samme sted som den forrige hadde stått før den ble flyttet opp igjen til over alteret. Altertavla fra Mariakirka hadde blitt oppbevart på loftet. Den ble nå hengt på gallerifronten i

nordre tverrskip. Døpefonten i kleberstein (se bilde) fra ca. 1150 hadde vært i kontinuerlig bruk i Mariakirka, og det ble videreført i Våler kirke. I 1918 ble det lagt inn elektrisk strøm, og kirka fikk to messinglysekroner i gave. Elektriske varmeovner ble montert i løpet av 1950-åra. I 1967 fikk kirka nytt orgel, finansiert av bygdefolket og kommunen. Vålersokningene var glad i gudshuset sitt. Det ble godt vedlikeholdt, blant annet med midler fra Kirkeringen, Kirkens julemesse og private gaver. Flere ildsjeler gjorde mye dugnadsarbeid her. Natt til fredag før pinse, 29. mai 2009, brant Våler kirke ned, til stor sorg for befolkningen. Hit hadde slektene søkt i over 200 år. Et spontant, naturlig ønske var å få bygd ei maken kirke på samme tomte. Men da kirka ble bygd i 1804–05, var det fri plass omkring. Nå var det mange gravsteder nært inntil kirka. Dette vanskeliggjorde bygging her. Og når ny kirke skulle reises, var det dog naturlig å tenke framover, med nye muligheter. Dessuten måtte kravene til universell utforming følges, og det lot seg vanskelig gjøre på den gamle tomte. Det siste bibelverset som lød i Våler kirke, var ved en begravelse dagen før brannen. Da leste jeg fra 1. kor. 13: «Så blir de stående, disse tre: tro, håp og kjærlighet. Men størst blant dem er kjærligheten.» Mye ble tapt i brannen, men det viktigste av alt hadde vi igjen: Guds ord om Hans kjærlighet og nåde. Dette budskapet lever videre. Det kan ingen ta fra oss!

Ved brannen gjorde kirketjener Geir Rivenes og brannmenn fra Elverum, Våler og Åsnes en imponerende og verdifull innsats ved å redde ut flere av kirkas eiendeler, blant annet: Døpefonten, alterkalken fra omtrent år 1200, altertavla fra 1697, ornamentskista fra 1690 og døra med beslaget fra 1200-tallet, som alle hadde vært i Mariakirka. Maleriet *Jesus i Getsemane*, som ble malt i 1865 av ekteparet Hedevig Lund (1824–88) og Bernt Lund (1812–85), født i Våler, ble også reddet. Likeledes hoveddørene fra 1805, et gammelt veggskap – og brudestolene fra 1947, laget av Øistein Rønning. Stor takk til dem som klarte å berge så mye!

VÅLER NYE KIRKE

Bygging av ny kirke begynte i 2013. Arkitekt var Espen Surnevik. Kunstneren heter Espen Dietrichsen. Hovedentreprenør var Martin M. Bakken. Kirka ble vigslert 1. pinsedag 2015. Den har ett stort og ett lite tårn. Det minste er klokketårn, med to klokker, ei stor og ei mindre. Innvendige utførelser er i bjørk. Utvendig er bygget kledd med furustaver. Dette er ei moderne korskirke. Den har fått flere gjeve priser. Orgelet har 31 stemmer og ca. 2000 piper. Kirka egner seg godt for konserter. Dessverre har mange slitt med å oppfatte hva som blir sagt ved tale, både gjennom og uten mikrofon. Etter hvert ble det montert teleslynge som bedret situasjonen noe for hørselshemmede. Kirka har 350 sitteplasser og mulighet for 100 flere ved behov. Den har prestesakristi, dåpssakristi, kontor for kirketjener og organist, bærerom, visningsrom, kjøkken og kirketorg.

Det lyse, fine alterpartiet symboliserer Jesu oppstandelse. Over dette er det et takvindu med kors i midten. Vi verdsetter høgt at flere av de nevnte gjenstandene som ble reddet ut fra den brennende kirka, nå befinner seg i den nye. At disse klenodiene fortsatt finnes og er i bruk, gir en god sammenheng og tilhørighet. Men det er et savn at det ikke ble funnet plass til Mariakirke-døra med beslag fra 1200-tallet.

VÅLER KAPELL

Arkitekt for Våler kapell var Thorvald Astrup (1876–1940) i Kristiania, med slektninger i Våler. Byggmester var Ole Foss. Vigslingen foregikk i 1911. Kapellet ble

reist med midler fra frivillige og kommunen – og mye dugnad. Det fikk fargerike blyglassvinduer. I 1912 ble motivet *Kristi Oppstandelse* malt på alterveggen av billedkunstner Alf Lundeby (1870–1961), født i Våler. Den lokale smeden Ole L. Kaaten ga i 1962 to sjuarmede lysestaker til kapellet.

I løpet av 2005–07 foregikk det restaureringsarbeid i kapellet, og elever fra Vålbyen skole laget et fint alterbilde i keramikk. I 2009 ble nytt orgel installert, og faste benker ble byttet ut med 80 løse stoler. Kapellet har gjennom åra blitt benyttet til både gudstjenester og gravferdsremonier, også etter kirkebrannen.

RISBERGET KIRKESAL, GRAVFERDSROM OG GRAVLUND

Huset ble bygd i 1862 med kirkesal i andre etasje. Der er det ca. 60 sitteplasser. I første etasje var det skolerom og lærerleilighet. I 1899 fikk bygningen et klokkehus på taket, og noen år senere kom det kirkeklokke dit. Alterbildet «Kristi dåp» ble malt av billedkunstner Helene Gundersen og kom på plass i 1925. Det er en kopi av Tidemands original i Trefoldighetskirken i Oslo.

Til døpefonten ble det brukt et pent, djupt fat. Dette var knuselig. I 1938 skjenket Betty og Asbjørn Risberg mugge og døpefat i messing til kirkesalen. Første barn som ble døpt i det var Reidar Rundberget. Fatet har inskripsjonen «Sinite parvulos ventire ad me» som betyr «La de små barn komme til meg». Den første døpefonten ble i 1951 byttet ut med en ny, laget av I. Svensson, Hamar. Givere var søstrene Olaus, Ragna, Asta og Signe Tøndevold. Nytt orgel ble anskaffet i 1992. Risberget kirkesal er den eneste i sitt slag her i landet som er i bruk.

I 2013 ble det innviet et gravferdsrom i første etasje under kirkesalen. Et veggrelieff i smijern, tegnet av Knut Kjeldsen fra Våler og laget av smed Leif Olav Ryen i Østerdalssmia, kom opp på fondveggen. Knut beskriver det slik: «Tørrhala'n er et sinnbilde på finnskogingene, som trosset de harde levekåra. Treets krone strekker seg mot lyset. Røttene er forfedrenes saga. De tørre kvistene viser det forgagne, mens det friske baret symboliserer livsvilje og håp.»

Risberget gravlund som ligger noen hundre meter nordøst for kirkesalen, ble innviet i 1857. Før den ble

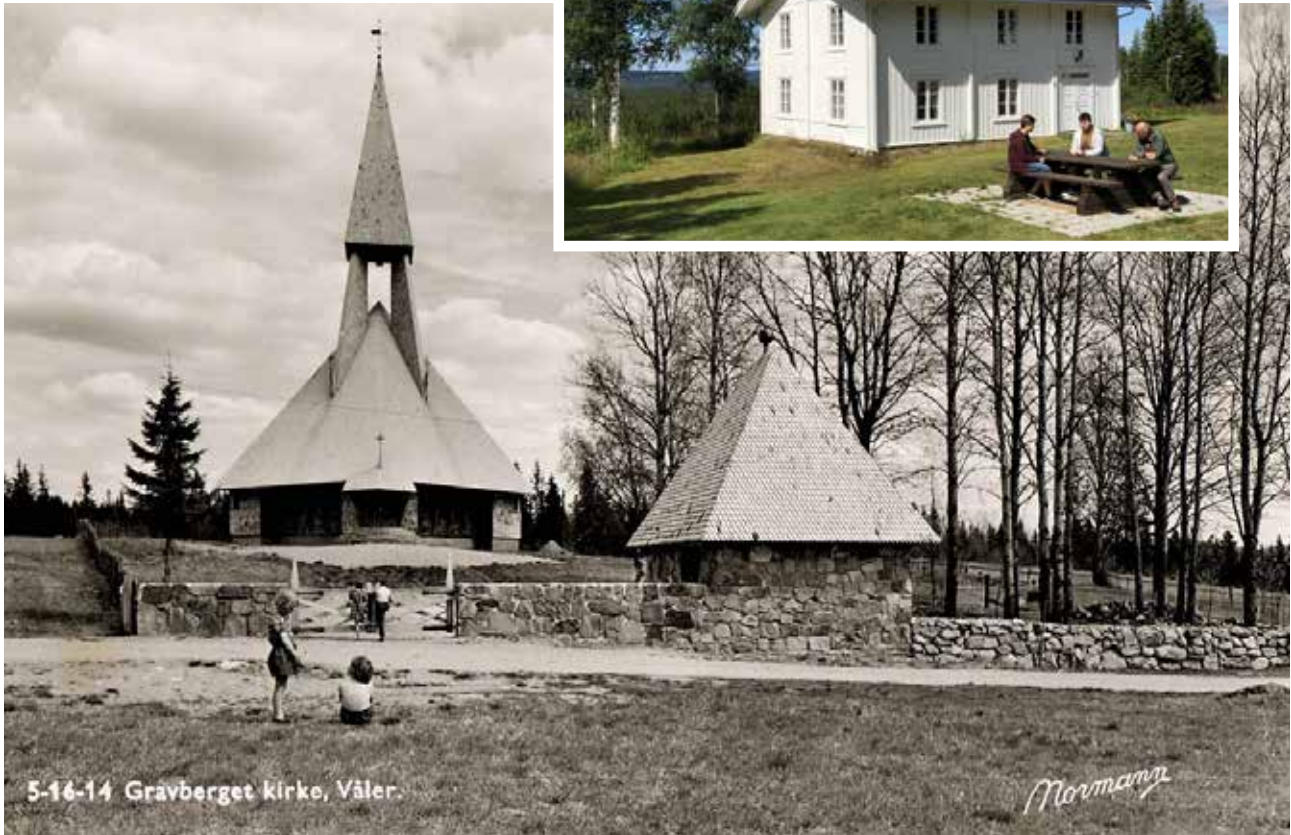

Nye Våler kirke.
Foto: Else Hanna Tendo.

Våler kapell.

Bilde til høyre: Bygg fra 1862. Risberget kirkesal i andre etasje. Gravferdsrom i første etasje. Foto: Else Hanna Tendø.

Gravberget kirke ca. 1960. Det gamle, hvite stakittgjerdet skimtes ved gravlunden. Fotograf Normann.

tatt i bruk, måtte gravbergsinger og risbergsinger frakte sine døde til begravelse framme i bygda. Et vakkert klokketårn kom på plass ved gravlunden i 2009. Både den, kirkesalen og gravferdsrommet blir stelt godt med av grendas folk, og om somrene kommer det mange besøkende hit til disse unike attraksjonene.

GRAVBERGET KIRKESAL

Etter at familien Kiær (Gravbergskovens Aktieselskab) ble eiere av Gravbergsskogene i 1856, ble bestyrerboligen Bygningen reist. Den sto ferdig i 1860. I andre etasje ble det innredet kirkesal som ble benyttet til gudstjenester og andre kirkelige handlinger. Familien Kiær ga fri grunn til gravplass som ble innviet i 1893, med hvitt stakittgjerde omkring. Tidligere hadde beboere i Gravberget og omegn, til alle årstider, fraktet sine døde til begravelse i Risberget fra 1857, og før det, helt ned til kirkegården i Våler. To av medeierne i aksjeselskapet ga i 1896 ei stor kirkeklokke. Den fikk eget klokketårn i hagen ved Bygningen (Gravbergsgården).

GRAVBERGET KIRKE

I 1902 ble Gravbergsskogene solgt til Borregaard Skoger AS. Eierne der ønsket å reise ei kirke (ved gravlunden)

for folket i grenda og andre som soknet hit. Det ble i 1930-åra anskaffet arkitekttegning etter modell av Tørberget kirke, og tømmer ble felt. Men så kom krigen i 1940, og planene ble lagt til side. Tømmeret ble anvendt til andre formål, blant annet til badstue i grenda. Etter frigjøringen i 1945 ble ønsket om kirke gjenopptatt med forstmester Yngve Stenbro og generaldirektør Arne Meidell i Borregaard Skoger AS som pådrivere. Det ble skaffet ny kirketegning, nå av arkitekt Magnus Paulsson (1881–1958). Den var inspirert av grantreets ranke form.

Tømmer til kirka ble blinket av Birger Kørre og Reidar Stenberg og hogd av Auden Haldammen, Tor Nedgården og Finn Olastuen. Det meste ble felt på Sjøbrenna ved Halsjøen. De høyeste stammene ble hentet ved Flissetra, alt i Borregaards skog. Bjørn og Lars Olastuen fraktet tømmeret, alt i furu, med hest til skjæring på saga ved Slettmoen. Her hadde sagmesteren fra Tørberget assistanse av gravbergsingene Reidar Sandmoen, Odd Østgård og Henry Andersen.

Det var byggmester Emil Berg (1877–1969) med sønner, fra Åsnes, som bygde kirka. Sønnen Halvor Berg fraktet materialene fra saga til kirketomta med egen lastebil. Gravberget kirke ble viglet i 1955. Om denne er det sagt: «Dristighet, verdighet og kunnen i en lykkelig

syntese.» Tårnet bæres oppe av fire strebere. Kirkeklokka fra Gravbergsgården fikk nå sin plass her. Galleriet og hovedtaket bæres oppe av ei søylerekke med 16 gjennomgående furustolper, også kalt staver. Vegger, tårn og tak er, etter en gammel tradisjon, kledd med om lag 50 000 biter av profilert spon fra lokale furutrær.

Døpefonten er laget av stammen fra en or som ble felt ved koia «Kirka», nå kalt «Slottet», nord for Gravberget. Utformingen foregikk hos Strømme Berg på Jømna, etter tegning av arkitekten. De første barna som ble døpt her, i samme vatn, var Jan Roar Madsberg, Arne Nicolai Nilsen og Leif Olastuen. To store sølvlysestaker på alteret og sølvmugga til dåpsfatet er gaver fra lokalbefolkningen. Kirka har 154 sitteplasser. Steiner til gravkapell og gjerde rundt kirkegården ble hentet i terrenget omkring og kjørt fram med hest. Arkitekt Poulsson formulerte det slik: «I sitt uttrykk skal det være noe eget opphøyet over et gudshus. For innerst inne bærer det i seg alle tiders og slekters drøm om en himmel.» Inventaret og utsmykningen inviterer til det! Den frittstående skulpturen på alteret, «Maria med barnet», er utført i lueforgylt bronse av Arnold Haukeland (1920–83) og var en gave fra arkitekten. Prekestolen er over alteret. Den tronende Kristus er malt på partiet øverst. Kunstnerne Dag Frogner (1929–2015) og Thorstein Rittun (1929–2018) dekorerte kirka innvendig med livsbejaende motiv i glade farger. Gravbergsingene stiller omsorgsfullt med kirka si, og hit kommer det årlig mange besøkende – som blir betatt og begeistret!

Livet i kirkene

av Einar Vannebo

Forrige artikkel forteller historien om de ulike kirkebygg her i Våler gjennom de 1000 år som er gått siden Olav Haraldssons besøk. Her vil vi se litt nærmere på det liv som har utfoldet seg i disse kirkene.

KILDER

Dokumenter i Riksarkivet, Øvre Solør Alminnelig historie 1. halvbind, Våler bygdebok bind 2, Våler menighetsblad nr. 4, 1992, Jubileumsskrift Våler kommune 2004, Våler kirkes hjemmeside, Yngve Astrup, Vegard Lie, Geir Thomas Risåsen, Geir Rivenes og Asgeir Rustad. Et hefte om Gravberget kirke utgitt 1985, Birger Kørre (1921–2008), Thor Olastuen (1915–2006), Bjørg Risberg og Reidar Skogli.

Vegard Lies opplysninger om Mariakirka og Våler kirke er hentet fra hans grunnlagsnotat for en artikkel og en utstilling om bygningene, inventaret og ornamentene. Angående fargene på Våler kirke: Da det var stillaser der ved en restaurering av tårnet, klatret Vegard Lie opp og sjekket panelet. Han så at under hvitmalingen var det rester av engelskrød maling.

Angående Leif Glomstø, Kjell Vaaler og gravbergskaerene som kilder: Dette er opplysninger som de har fortalt meg, og som jeg har skrevet ned.

KIRKELIV I MIDDELALDEREN

Trolig fikk ikke kirken som bøndene reiste nede ved Glomma her i Våler, sin egen prest straks den stod ferdig. Kristningskongene bygde et nettverk av kirker på sentrale steder, og til disse kirkene var det knyttet prestegrupper eller -kommuniteter. Mindre, lokale kirker ble gjerne betjent av prester derfra. Men etter hvert fikk bygdekirkene egne prester, og det vokste fram en soknestruktur. Prestene fikk et stykke jord sentralt i bygda og ble ellers betalt for de kirkelige tjenester de utførte. Det er derfor sannsynlig at Våler også fikk sin egen prest som bodde her. De som ble satt til å være prester ved små kirker, hadde ofte ikke så mye boklig lærdom og fikk trolig sin undervisning ved de større kirkene. Messene ble forrettet etter håndbøker. Liturgien var på latin, men prekenen eller homilien, som den ble kalt, ble som regel holdt på norsk. Ofte tok presten utgangspunkt i det konkrete og visuelle, og billedlig fortolkning ble brukt til å forklare Bibelens budskap, liturgien og også interiøret i kirkerommet, ikke minst hvis det

var utsmykninger av bibelske motiver der. Vaalakirka var viet til jomfru Maria, og vi kan derfor regne med at den hadde et bilde eller en statue av henne og høyst sannlig også et sidealter for henne. Historiene om helgnene, og da særlig Olav den hellige, stod sentralt i forkynnelse og fromhetsliv, og hele 49 norske kirker ble viet til ham i middelalderen. Trolig fikk Vaalakirka også etter hvert et sidealter for Olav. De færreste i menigheten kunne lese og skrive, og bilder og konkrete historier ble derfor viktige for å gjøre budskapet levende og forståelig. Ellers må vi anta at de fleste lærte noen latinske bønner utenat. Messen var ellers i stor grad prestens domene, den var noe folket betraktet og overvar. Det var vanligvis ikke kirkebenker, så folk stod, og messesangen var vokal, dvs at den ikke ble ledsaget av noe orgel.

Kirkens kalender og forordninger erstattet i løpet av kort tid førkristne tradisjoner. Ofte er begrepet sedskifte brukt som betegnelse på overgangen mellom gammel og ny tro. Den nye sed eller skikk dreide seg ikke minst om nye høytider. De store kirkelige merkedager og alle helgendagene skapte en ny rytme i tilværelsen og styrte også f.eks. jordbruk og dagligliv. Presten var pålagt å gi folk varsel om helg og høytid ved å sende rundt korsformede budstikker. Kirkens regler om tider for faste grep også inn i folks liv; nesten 40% av året var faktisk styrt av slike regler som foreskrev hva man kunne eller ikke kunne spise og gjøre på fastedager. Etter hvert fikk også kirken rett til å kreve tiende, altså en avgift på 10% av det folk tjente. Fagfolk strides ellers om hvor dypt den kristne tro preget folks bevissthet i middelalderen. Selve kristningen skjedde ut fra sagakildene som en brå omveltning satt i verk av konger og lokale stormenn. Det tok utvilsomt lengre tid før den nye troen festet seg i folk på et dypere plan. Kirken og dens budskap bidro imidlertid utvilsomt til å «sivilisere» samfunnet; den kjempet mot trellehold, utsetting av uønskede barn og mante til fredelig løsning av tvister. Den satte også folks liv inn i en større sammenheng.

Den førkristne tro var sterkt knyttet til det lokale, mens kirken var en del av et overnasjonalt fellesskap. Gjennom Våler gikk det også pilegrimsleder til Nidaros, og folk langs leden var forpliktet til å gi pilegrimer husly, mat og annen hjelp. Det førte til at bygda fikk en god del kontakt med utenverdenen.

REFORMASJONEN OG DE FØLGENDE ÅRHUNDRENE

Reformasjonen, som ble innført av den dansk-norske kong Christian III i 1536/37, førte til omfattende forandringer i kirkelivet. Nå var det kongen som var kirkens overhode. Han utnevnte prestene, og de ble kongelige embetsmenn. Kirkeordinansen av 1537 ble en slags kirkelig grunnlov. På kongens bud innførte man også Kirkeritualet og Alterbogen, som foreskrev i detalj hvordan gudstjenesten skulle være, og alt skjedde nå på dansk. Den nye gudstjenesteordningen var laget etter de foreleggene som Luther og hans medarbeidere hadde utformet. Mens alteret, der nattverden ble innviet, var hovedstedet i det katolske kirkerommet, ble prekestolen midtpunktet i det lutherske. Senere, i den dansk-norske enevoldstiden, ble dette særskilt understreket ved at prekestolen i noen kirker ble en del av altertavlen, slik tilfellet var i Vålerkirken fra 1806. Umiddelbart etter reformasjonen ble alle sidealtere og helgenbilder eller -figurer fjernet, og det samme gjaldt helgenfestene. Forkynnelsen eller prekenen var nå det sentrale i gudstjenesten, og salmesang erstattet den gregorianske messesangen i den katolske messen. Gudstjenesten ble en salmemesse, der mange av de liturgiske leddene ble framført i form av salmer. Salmene fungerte som et middel til å lære folk opp i den kristne tro samtidig som salmesangen fikk dem til å delta mer aktivt i gudstjenestefeiringen. Salmebøker ble utarbeidet; den mest kjente av presten og dikteren Thomas Kingo. Allerede ved innføringen av reformasjonen ble det opprettet en klokkertjeneste, og klokkeren hadde en viktig funksjon som forsanger. Det var lenge slik at man bare hadde én salmebok i en kirke, og menigheten måtte lære salmer ved å lytte til klokkeren. Tidlig på 1600-tallet ble det innført en klokkerbønn som innledet hver gudstjeneste, og i ulike versjoner var den i bruk helt fram til 1979. Ut på 1600-tallet ble det også vanlig å ha en kirketjener som medhjelper for presten.

Gjennom forkynnelse og undervisning fikk presten funksjon som en slags lærer som skulle sørge for at menigheten lærte å kjenne Guds ord. Samtidig var han som embetsmann også en representant for øvrigheten. Kirkens dobbelte rolle som representant både for den religiøse og den verdslige autoritet gjenspeiles på inskripsjonen som stod på altertavlen i Vålerkirken fra 1806: «Frygte Gud og Kongen ære». Kirkens folkepedagogiske rolle ble styrket da konfirmasjonen ble innført i 1736, og i kjølvannet av den ble allmueskolen opprettet. Her var kristendomsundervisningen det sentrale. Et overordnet mål for skolegangen var å lære å lese og skrive slik at man kunne pugge katekismen og slippe fram til konfirmasjon. Konfirmasjonen var nemlig en «inngangsbillett» til voksenlivet; som ukonfirmert

kunne man verken få en skikkelig stilling eller gifte seg.

I katolsk tid hadde de vanligvis ikke benker i kirkerommet, men i lutherske kirker ble benker etter hvert fast inventar fordi gudstjenestene tok lenger tid. I Kirkeritualet var det foreskrevet at en preken ikke skulle vare lenger enn en time. I tillegg ble også kirkelige handlinger så som dåp og brudevigsel lagt inn i gudstjenesten. Dersom det også var nattverd, kunne en høymesse ofte vare to-tre timer. Nattverd ble imidlertid feiret ganske sjelden, fortrinnsvis i forbindelse med de store høytidene, særlig påske. For å kunne motta nattverd måtte man først skrifte, altså bekjenne sine synder i et kirkelig rituale, og nattverdsgjestene måtte melde seg på forhånd. Etter hvert ble massealtergang vår og høst den vanlige skikken her i landet, og den holdt seg til slutten av 1800-tallet. I tilknytning til dette er det interessant å merke seg det vi kan lese i kallsboka for Risberget kirkesal under datoen 18. oktober 1863, da salen ble innviet: «Konfirmation i Risberget, 5 barnedåber, kommunion (nattverd) for 91, 2 brudevielser og 2 jordfestelser».

FRA MIDTEN AV 1800-TALLET FRAM TIL I DAG

I løpet av 1800-tallet ble det strengt regulerte stats-kirkelige enhetsamfunnet gradvis oppmyket. I 1842 ble den såkalte konventikkelplakaten, som forbød lekfolk å forkynne Guds ord, opphevet, i stor grad som følge av Hans Nielsen Hauges virksomhet. Han var trolig aldri i Våler, men besøkte både Åsnes og Grue. Samme år ble Det norske misjonsselskap stiftet som den første av de frivillige kristelige organisasjoner som etter hvert kom til å prege menighetslivet i kirken sterkt. I Våler fikk ikke organisasjonene gjennomslag før på 1900-tallet (Misjonsselskapet, Indremisjonen og Kinamisjonen eller Misjonssambandet), og det ble bygd flere bedehus, bl.a. Elim i Nordhagen og Betesda på Vestsida. På midten av 1930-tallet ble det også stiftet en pinsemenighet i bygda, som etter hvert fikk møtelokale i nærheten av Hasla.

En grunnleggende endring i det lokale kirkelivet kom i 1853, da Våler ble eget prestegjeld og dermed fikk egen sokneprest; fram til da var det anneks først under Hof og så en kort tid under Åsnes. I kirkens gudstjenesteliv og organisasjon kom det også smått om senn forandringer. I 1889 ble det innført en liturgireform som åpnet for - som en valgfri ordning - å gjøre den gamle salmemessen til en prosamesse. Salmemessen ble oppfattet som for belærende, «programmatisk pedagogikk», og man søkte inspirasjon for de liturgiske endringene i gamle kirkelige tradisjoner, særlig fra oldkirken. Samtidig ble nattverden integrert som en del av gudstjenesten, og man gikk bort fra tradisjonen med massealtergang et par ganger i året, en skikk som hadde holdt seg i hvert fall i bygdemenigheter. Massealtergangen var blitt sterkt kritisert av mange prester, og kritikken førte i løpet av relativt kort tid til en stor nedgang i nattverddeltakelsen (omtalt som «det store nattverdfallet»). Revisjonene i liturgien ble fullført med en ny alterbok i 1920, som gjorde prosamessen obligatorisk og ikke lenger ga rom for å bruke den gamle salmemessen. I kjølvannet av den nye alterboken kom det også ny salmebok, en revidert versjon av Landstads kirkesalmebok fra 1869. Landstads

reviderte var salmebok i Den norske kirke helt til vår nåværende salmebok kom i 2013. En annen reform i 1920 var innføringen av menighetsråd, noe som ga lekfolket økt innflytelse i styringen av kirken. Et menighetsmøte i Våler kirke 1. juledag samme år ga lekmenn tillatelse til å tale i kirken.

Neste liturgirevisjon kom i 1978, og her ble menighetens aktive deltakelse enda sterkere vektlagt med tekstslesninger utført av vanlige menighetsmedlemmer, og også mulighet for å la lekfolk lede forbønnen. Det ble også åpnet for å ta inn en del elementer fra oldkirken og fra andre kirkesamfunns liturgier. I 1984 ble Kirkemøtet opprettet som det øverste representative organet i Den norske kirke, og det overtok gradvis flere og flere oppgaver som Kirkedepartementet tidligere hadde hatt, en prosess som ble sluttført da statskirkesystemet ble oppløst i 2012. I 2011 kom det igjen en ny liturgireform som åpnet for større fleksibilitet og ga hver menighet mulighet til å vedta sin egen gudstjenesteordning på grunnlag av de de valgmuligheter som forelå. Dette førte etter hvert til et så stort liturgisk mangfold at det ble gjort en innstramming i 2019.

Både gjennom liturgiske reformer og andre forandringer har kirken gjennom de siste 100 år lagt større vekt på å engasjere og involvere folket. Tidligere var virksomheten i kirken i stor grad prestens ansvar og virkefelt. I gudstjenesten deltar nå lekfolk aktivt bl.a. som tekstslesere og kirkeverter, og i menighetslivet forøvrig er mange engasjert gjennom arbeid i råd og utvalg, i kor, diakoni og barnegrupper. Ikke minst trosopplæringen med utdeling av bøker til og samlinger for barn på ulike alderstrinn samler mange. I Våler er også Kirkens julemesse blitt nærmest en institusjon som engasjerer en stor flokk mennesker og bidrar med betydelige midler til kirkens virksomhet. Det musikalske livet knyttet til kirken omfatter ellers ikke bare dens egne kor, men også en vidstrakt konsertvirksomhet i ulike genrer, som samler store tilhørerskarer.

Men først og fremst har de ulike kirkebyggene her i Våler opp gjennom tidene gitt rom for menneskers liv i glede og i sorg. Her har livet fått sin innvielse og signing, og her samles de lange linjer i bygdas historie.

REFERANSELITTERATUR

Tveito, Olav 2016: *Gudstjenestens historie. Liturgi, kirkeår og kirkehus gjennom 2000 år*. Themelios E-bok.

Fæhn, Helge 1994: *Gudstjenestelivet i Den norske kirke fra reformasjonen til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sørli, Reidar 1997: *Så kom de til Elim. Historien om bedehusene i Grue, Hof, Åsnes og Våler*. Hefte. Nardus Trykkeri, Arneberg.

Jernspenningen fra Våler

av Yngve Astrup

I fortellingene om kong Olavs kristning av vålersokningene i 1022, har jernspenningen som kongen ga til bygda hatt en sentral plass. I 1864 ble gjenstanden tatt med til det som i dag er Oldsakssamlingen i Oslo, hvor den fortsatt er oppbevart.

Forbildet for en jernspenning er vidjespenningen, et hjelpemiddel som var i mye bruk i det gamle bondesamfunnet. Vidjespenningen var til hjelp i mange daglige gjøremål, blant annet når en skulle binde ei ku, feste et høylasse eller lage ei tømmerlense. Det å finne lange, rette rotskudd fra bjørk måtte gjøres hver sommer. Bjørkeemnene måtte først tvinnes, og etter behov ble det laget vidjespenninger. Ferdigheten var noe enhver ungkar fikk lære seg. Om kvinnfolk skulle gjøre seg selvhjulpne, burde også de kunne håndverket. Etter hvert som hampe tau og jernlenker ble billigere, overtok de mange av vidjespenningens bruksområder. På begynnelsen av 1900-tallet hadde vidjespenningen for det meste gått ut av bruk.

Vidjespenningen kunne framstilles på flere måter, og den sentrale detaljen var selve låsen, altså der de to endene ble ført sammen for å danne en ring. Det fortelles at kong Olav hadde sin egen lås, som var sterkere, og dessuten lettere å bruke. Dette er opphavet til olavsspenningen. Jernspenningen fra Våler har den rette låsen, og er derfor en ekte olavsspenning.

Å lage en jernspenning krever en god smed. Spenningene kan være små kunstverk. Jernspenningene har begrenset praktisk anvendelse, og de fleste av dem har hatt tilknytning til kirker. Noen har vært dørringer, og enkelte har hengt i enden av klokke tauet. Jernspenningen var mer til pryd enn til bruk, og olavsspenningen ble en del av olavstradisjonen. Da folk gikk inn i kirken

åpnet de døra med dørringen, og den runde formen kan kanskje ha minnet dem om helgenkongen Olav med stor O. Men jernspenningen minnet dem også om vidjespenningen, som de hadde til hjelp i det daglige arbeidet.

Oldsakssamlingen har minst fem jernspenninger i samlingen. De fleste er fra Telemark, en fra Stange og en fra Våler. Vålerspenningen er den som er i best stand, den synes upåvirket av vær, vind og bruk. I Oldsakssamlingens katalog fra 1864 blir jernspenningen fra Våler betegnet som en dørring, men den har ingen merker som tyder på slitasje. Det viser at den ble tatt godt vare på gjennom århundrene. Spenningen ble til 1864 oppbevart i kirkens ornamentkiste. Gjennom middelalderen har vålersokningene trolig sett på den som en kultgjenstand. En relikvie er en levning av en helgen, men det kan også være en gjenstand som har vært i kontakt med en hellig person. Allerede fra 1031 var kong Olav blitt til en helgen. Slik sett kan vi kanskje betrakte olavsspenningen fra Våler som bygdas egen relikvie.

Olavsspenningen fra Våler er trygt oppbevart i Oslo. For at Vålers befolkning kan få et nærmere forhold til den, er det nå lagd en etterligning. Jernspenningen er smidd av gullsmeden Anders O. Løvås fra Åsnes, i samarbeid med Verksmia i Asker. Etterligningen skal, sammen med andre gjenstander fra Vålers kirkeliv, utstilles i kirken sommeren 2022. Etter det vil etterligningen av Vålers jernspenning få en fast plass i kirken. Slik kan folk minnes historien om Olav Haraldsson som kristnet Våler.

Bildet viser en etterligning av spenningen, laget av Anders Løvås.
Foto: Janne Mari Nygård.

VÅLER – BYGDA MED TRE OLAVSKILDER

av Geir Thomas Risåsen

Olavskilder er et kjent fenomen over hele landet. I tillegg finnes det Olavskilder i Sverige og i Danmark. Felles for de alle er at de ble betraktet som undergjørende kilder og der vannet hadde helbredende egenskaper. Troen på hellige kilder kan følges tilbake til førkristen tid og de ble helligholdt allerede i bronsealderen og kanskje lenger tilbake. Funn av offergaver bekrefter dette. I kristen tid ble mange av disse kildene konvertert til Olavskilder. At disse kildene ble opplevd som magiske er forståelig ettersom de fleste hverken tørket ut om sommeren eller frøs om vinteren. Slik var det også med Olavskilden i Våler.

OLAVSKILDEN

Olavskilden i Våler er omtalt skriftlig allerede i 1828, en tekst som i denne artikkelen gjengis i Yngve Astrups avskrift. Det var presten i Hof Theodor Ingier, som skrev ned sagnet og publiserte det i tidsskriftet Den Norske Husveen. Våler var den gang del av Hof, og Våler kirke var annekskirke under Hof kirke. Ingier hadde dermed stor lokal kjennskap til forholdene i Våler. Ingier skriver om gården Våle på hvis grunn den gamle Mariakirken sto frem til 1805:

«I Nærheden af Gaardens Huse er en Kilde, i hvilken Hellig Olaf – efter Sagnet – skal have vandet sin Hest, og den kaldes endnu efter Ham: St. Olafs Kilde. Den indeholder kjølede, krystalklart Vand, som hverken udtørres i den hedeste Sommervarme, eller i den strengeste Vinterkulde. Den tilstrettes forud samme underbare Kraft, som lignende Kilder i andre Egne af Landet, der endnu bære Olafs Navn. Syge nedlagde i den Penge og andet Sølv, for at gjenvinde deres Helbred; og stor Ulykke, mener man, forestaaer Den, som vover at forgribe sig paa disse Helligdomme. For faa Aar tilbage var det, endog siden den nye Kirke blev opbygget, Skik, at den kirkesøgende Almue – paa hver 1ste Høitidsdag – kappedes om at komme først til Kilden, og det ansaaes for en Roes for Den, der først kunde vande sin Hest i St. Olafs Kilde.¹»

Ifølge Theodor Ingier lå kilden på gården Vålens grunn og ikke lenger fra elven enn at det var mulig å skyte en pil derfra. Kilden hadde undergjørende kraft og tørket ikke om sommeren eller frøs om vinteren. Inntil Mariakirken ble revet i 1805 hadde bygdefolket på de kirkelige høytidsdagene kappes om å komme først til kilden for å vanne sine hester.

EN STERK OLAVSTRADISJON

Det at bygda ble kristnet av helgenkongen Olav Haraldsson (995- 1030), resulterte i en sterk lokal Olavstradisjon. På mange måter kan sagnet betraktes som bygdas dåpsattest og har vært avgjørende for bygdas identitet gjennom 1000-år. Den middelalderske jernspenningen - som etter 1805 havnet i ornamentkisten i den nye kirken - knyttes til helgenkongen. I dag befinner den seg i Universitets Oldsaksamling. Tilsvarende Olavsspenninger i jern er bevart fra andre bygder og har vært brukt som dørringer, men også sekundært til å feste klokke tauet i².

Mens kirken i Eidsskog – med en tilsvarende sterk Olavstradisjon som Våler - og kirken i Hof var vigslet til St. Olav, så var kirkene i Åsnes og Våler vigslet til Jomfru Maria. Det betyr at Mariakirken i Våler frem til reformasjonen i 1537 sannsynligvis hadde to sidealtere i tillegg til hoved-alteret, et Maria-alter og et Olav-alter.

I tillegg knyttes Hellige Olavs navn ikke bare til en Olavskilde, men til tre ulike kilder. To ligger i utkanten av Vålerbyen og en ligger i Ranum. Hvilken av de to kildene i Våler som er den opprinnelige Olavskilden, ønsker jeg ikke å problematisere her ettersom det er ulike syn på det. Imidlertid er det interessant at begge gjør hevd på å være den rette, noe som vitner om en fortsatt sterk Olavstradisjon i bygda. Derfor må ingen av disse tre kildene glemmes i jubileumsåret Våler nå har gått inn i.

OLAVSKILDEN PÅ VÅLERSTUENS GRUNN

Den offisielle Olavskilden ligger på oversiden av Vålgutua på det som var eiendommen Vålerstuens grunn, gårdsnummer 41. Gårdsnummer og navn bekrefter at eiendommen opprinnelig er skilt ut fra gården Våler, som også har gårdsnummer 41. I Våler Bygdebok fra 1936 skriver Alexander Bugge: «Like overfor Hol, et stykke opp fra veien ligger *Vålerstuen*, som er en av de eldste

¹ Den Norske Husveen, 2. halvvaargang, nr. 6, 1828. Meddelt af Præst Th. Ingier i Hoff.

² Bakken, Arne: Vidjespenning og Olavsspenning – når «kvardagsklede vert høgtidsskrud»

plassene her og ryddet alt ved midten av 1700-tallet³.» Han nevner ikke Olavskilden i sin omtale av eiendommen.

Olavskilden omtales imidlertid i forbindelse med nabogården Hol eller Hemme, gårdsnummer 42. Hol var naboeiendommen til Vålerstuen og lå på nedsiden av Vålgutua. Bugge skriver: «I jordet på Hol vises enda i manns minne Olavskilden («Olavskjella»), som Hellig Olav stod ved da han skjøt ut pilen sin. (Kilden er nu ved gravning kommet bort).⁴»

Under omtalen av gården Våler skriver Bugge videre: «Sagnet forteller at Hellig Olav kom til Våler for å kristne bygden. Han stod ved Olavskjella, som enda vises (på nedsiden av veien i jordet på Hol) og hadde bundet hesten sin ved den gamle furuen som tidligere stor der.⁵»

Selv vokste jeg opp på eiendommen Vålerstuen der dagens offisielle Olavskilde lå på myra på oversiden av Vålgutua, rett ovenfor villatomtene på nedsiden av veien. Disse villatomtene er skilt ut fra Hols omtalte jorde. I et forsøk på å dyrke opp det myrlendte området i nedre del av vår eiendom, fikk min far Thore Risåsen tidlig 1970 drenert myrområdet. Dermed forsvant det som engang hadde vært en kilde, med sitt oppkomme av myrvann. Svein Tore Rønning husker kilden fra sin oppvekst på 1950-tallet og beskriver den slik:

«I overkant av myra mot jordet ovenfor, lå en åpen kilde med planker rundt. Herfra rant en liten bekk, som ble ført med stikkrenne under Vålgutua og som kom ut omtrent mellom husene til Jørgensen og Knudsen.»

Denne nedre delen av min fars eiendom ble etter hvert ekspropriert. Kilden ble senere forsøkt reetablert, men ifølge min far ikke på det sted han husket at den lå.

Da Alexander Bugge skrev bygdeboka på begynnelsen av 1920-tallet (den ble først trykket i 1936) fikk han opplyst at kilden hadde ligget på nedsiden av Vålgutua og på jordet til eiendommen Hol. Bugge skriver at kilden allerede den gang hadde kommet vekk ved gravning, men at den fortsatt hadde vært synlig i manns minne dvs. omkring 1900 eller litt før. Dersom Bugges opplysninger stemmer, så hadde Olavskilden allerede forsvunnet ved gravning minst en generasjon før min far drenerte bort kilden på vår eiendom.

OLAVSKILDEN OVENFOR GÅRDEN VÅLER

På Anna Helene (Lene) Vaaler Torkildsbys tidligere eiendom (tilhører i dag Hanne Torkildsby) ligger en kilde inntil hovedveien. I luftlinje ligger kilden en god pil-lengdes avstand fra tomten etter Mariakirken nede ved Glomma. Lene er datter på gården Våler og hennes villaeiendom ble skilt ut fra farsegården. Hun har vokst opp med tradisjonen om at dette var Olavskilden, en tradisjon hun har blitt fortalt fra flere. Hennes tante Helene Louise

Vaaler, som var svigerdatter på Våler skriver: «Jeg har vel også som Lene, hørt snakk om Olavskilden på samme tomt.» Det samme forteller kildens nærmeste nabo Sven Tore Rønning, som har vokst opp her. Han husker hvordan kilden så ut i sin barndom på 1950-tallet:

«Det kom en liten bekk fra oversiden, som rant ned i kilden. I kilden lå en ca. 1,5 meter bred naturstein som vannet rant over. Her var det rent og godt kildevann hele tiden. På nedsiden gikk en liten stikkrenne som førte overskuddsvannet nedover og som var bygd opp med flate natursteiner. Den siste som brukte å vanne hesten sin her, var Oluf Halvardset fra Bergesiden.»

OLAVSKILDEN I RANUM

Den tredje kilden ligger i Ranum. Ved eiendommen Stutterud tar veien av mot Holtsjøveien. Omkring 500 meter fra krysset ligger Olavskilden på venstre side, på nedsiden av veien. Tormod Hauge er en av flere som kjenner sagnet. Det forteller at helgenkongen med sitt følge skal ha stoppet ved denne kilden for å vanne hestene. De kom da fra Våler og red videre over «Sørsåsen» (Sørsåsen) på sin vei nordover.

Et annet sagn forteller at i Sørsåsen ble det senere oppført en kirke, der stedet fortsatt heter «Kjærkjehøgda». I åsen høyt oppe i Ranumsberget ligger Holtekjølen. I middelalderen var dette en storgård. Ifølge sagnet var Holtekjølkongen så mektig at presten i Sørsåsen ikke turde begynne messen før han hadde kommet. Selv om det ikke finnes fysiske spor eller skriftlige kilder om kirke i Sørsåsen, så er det funnet spor etter en kavlevei mellom Holtekjølen og Sørsåsen. Mye tyder på at veien mellom Gjesåsen og Elverum i tidligere tider gikk over disse åsryggene. Her gikk sannsynligvis også pilgrimmene som hadde gått veien gjennom Sverige, over Eidsskog og videre nordover mot Nidaros. Dette forklarer Hellige Olavs stopp i Ranum på sin vei nordover. En tilsvarende Olavskilde som den i Ranum finnes på grensa mellom Åsnes og Hof Finnskog, på Raukmoen syd for Velta.

STERKE OLAVSTRADISJONER

Olsok 29. juli var tidligere en av årets viktigste festdager. I mer enn 800 var dette det nærmeste Norge kom en nasjonaldag. Dette er fortsatt Førøyenes nasjonaldag, en arv fra den gang de var del av middelalderens mektige Norgesvelde. Snorre Sturlasson skriver i Olav den helliges saga, at helgenkongen etter å ha kristnet Hedmark, Toten og Hadeland dro videre til Romerike.

«Derfra drog han østover til Solør og kristnet den bygda. Der kom Ottar Svarte til ham og bad om å få bli kong Olavs handgangne mann.»

Helgenkongens kristningsferd har etterlatt seg mange spor i vår del av landet, både i form av sagn og

³ Bugge, Alexander, Våler Bygdebok, s. 631. Oslo 1936.

⁴ Ibid. S. 605.

⁵ Ibid. S. 558.

Olavskilder. Tradisjonen knyttet til de tre Olavskildene og til Olavspenningen understreker helgenkongens avgjørende betydning for Vålers identitet gjennom 1000-år. Vår Mariakirke var ikke viet nasjonalhelgenen, men har som nevnt ganske sikkert hatt et eget sidealter viet helgenkongen i katolsk tid. Kirkene i Hof og Eidskog var til gjengjeld Olavskirker.

Ved siden av Våler er det antageligvis i Eidsskog at Olavstradisjonen er sterkest forankret. Helt fra førkristen tid har en av de viktigste ferdselsveiene mellom Norge og Sverige gått her. Ifølge sagaen slet Olav den Hellige med å kristne folket der. På sin flukt til Gardarrike i 1028 reiste han igjen gjennom Eidskog på vei til Värmland. Her «på den åpne græsningsplass vestenfor Eidskogen kirke skal han have siddet og hvilet seg. Til minne derom oppreistes

siden – da Olav var anerkjent som Helgen, et stort kors, hvor pilegrimmer lod synge messen, og til hvis vedligeholdelse der skjenkedes Gaver. Dette kors synes at have været vedligeholdt lige til Reformationen.⁶ Gårdsnavnet Korsmo i Hof kan tyde på at det i middelalderen var reist et tilsvarende kors her⁷. Dette var naboeiendommen til kirken som var bygget på Kirkemo.

Olavstradisjonen står med andre ord sterkt i vårt distrikt. En oppfordring til alle Vålersokninger er derfor å bruke jubileumsåret til å besøke bygdas tre Olavskilder. Er det noen som har supplerende historier og tradisjoner knyttet til Olavskilden og Olavstradisjonen lokalt, vil jeg gjerne kontaktes om dette. En annen oppfordring er å slutte opp under Olsok 29. juli. Bruk dagen som en hyggelig markering med slekt og venner. Tradisjonen i Våler - lik de fleste

andre norske bygder - var at dagen ble feiret med god festmat som rømmegrøt, spekemat og godt drikke. Det at dagen ble feiret i mer enn 800-år gjør dette til en tradisjon det er vel verdt å føre videre. Et godt jubileumsår til alle!

Hellige Olav på sin kristningsferd gjennom landet. Foto: Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider.

⁶ Skirbekk, Håvard, Skrede, Magne og Mariussen, Ivar: Øvre Solør alminelig historie. Første halvbind, s. 10. Flisa 1973.

⁷ Ibid. S. 14.

Pilegrim i Våler

av tidligere pilegrimsprest Arne Bakken

Gjennom menneskeslektens historie har det alltid vært slik at når et alter, et helligsted er reist, begynner pilegrimen å vandre til og fra. For den korteste definisjon av en pilegrim er 'en som går til et hellig sted'. Denne forståelse går her hos oss tilbake til da kirken inndelte landet i sokn på

1100-tallet. Vandringsen til soknekirken ble kalt en pilegrimsvandring. Det bekrefter erkebiskop Arne Vade (1346-49) i et hyrdebrev til alle i det store erkebispesetet: "Det skal dere alle trofast akte på, enhver især, at dere stadig kommer til deres sognekirke, ydmykt og kristelig. Det er deres pilegrimsvandring". Hvert menneskes åndelighet ble slik forankret til et konkret fysisk sted. Barnets første pilegrimsvandring skjedde da det ble båret til dåpen. Ferden til kirkegården på gravferdsdagen er den siste. Slik blir ethvert menneskes liv forstått som en pilegrimsvandring.

For at folk skulle komme til sin soknekirke på en verdig måte, måtte

det bygges veier. Soknekirkebygging og veibygging på kryss og tvers i landet hørte sammen. De nye veiene ble knyttet til de gamle veifar fra før kirken kom. De ble innlemmet i det nye veinettet til kirker og andre helligsteder over hele kristenheten. Med kristendommen kom budskapet om at vi er alle tilhørende samme verdensvide familie av alle ætter og tungemål. Ingen religion framhever det universelle så sterkt som kristendommen: Gud har skapt verden. Kristus er dens frelser! Alle mennesker er skapt av Gud og har likt verd. Motivene for å gå pilegrim i middelalderen var mange. Botspilegrimen er kanskje den mest kjente. Noen gikk i håp om å få hjelp for sykdom, noen for å takke for hjelp.

Det går en pilgrimsti gjennom hvert menneskeskinn.

Erik Bye

Vi skaptess til å søke, vi fødtes til å gå, mot mål som vi kan ane, men aldri helt forstå.

Erik Bye

Pilegrimstur (riktignok med buss) inngår som en del av konfirmasjonsforberedelsene i Våler.

Dessuten må vi anta at eventyrlysten bodde i mennesket den gang som nå.

PILEGRIMSVEIENE BLE KULTURVEIER

Alle de kulturelementer som kirken tok i sin tjeneste: arkitektur, kunst, musikk, litteratur m.m. ble spredt fra land til land. Det kristne Europa oppsto. På hvert sted ble alt tilpasset de lokale forhold og fikk sitt individuelle særpreget i hvert land. I vårt land er Olav den hellige den enkeltperson som har hatt størst formgivende betydning for vår historie. Han var vikingkongen som ble helgenkonge. I tradisjonen er han skildret som det menneske som lot seg omforme etter livsmønsteret til Kristus: gjennom kamp og tjeneste for andre, gjennom lidelse og død fram til seier, liv, og håp for alle. Erik Bye sa at Olav den hellige var den vakreste folkevisen som det norske folk har diktet. Med det mente han at man overførte på Olav de beste forbilder for de gode egenskaper og muligheter som ligger i ethvert menneske til vern og hjelp for alle mennesker. Olav var alles gode venn som alle kunne søke til for å få hjelp. Til hans skrin i Nidaros søkte mennesker fra nær og fjern, især på Olavsdagen, 29. juli, eller man samlet seg lokalt der det fantes Olavsminner, slik som her i Våler.

REFORMASJONEN SATTE STOPPER FOR PILEGRIMSVANDRINGENE

Enhver institusjon og ordning kan misbrukes. Slik også med pilegrimsvesenet. Den grunnleggende kritikk fra reformatorene på 1500-tallet var av teologisk og økonomisk art. Avlatsinstitusjonen som ble knyttet til pilegrimsvandringen hadde blitt en stor inntektskilde for kirken. Kritikerne hevdet at det var en bedre kristen gjerning å dele sine penger med de fattige, enn å kjøpe seg avlat og tenke på egen frelse. Og det beste "pilegrimsmerke" var en barmhjertighetsgjerning, ble det sagt. Luther mente helgenene hadde blitt konkurrenter til Kristus i stedet for alene å spille ham.

Alle Olavs-skulpturer og alle olavstradisjoner skulle nå fjernes fra kirkene, ja endog Olavs navn skulle nevnes i kirkene lenger. Selv om kirken etter reformasjonen tiet i hjel pilegrimen, så har folket erindret "vandrerens mot et hellig mål". Det er et særnorsk fenomen at de gamle veiene fra middelalderen er husket som "pilegrimsveier". Det er underlig for i middelalderen fantes ingen egne veier for pilegrimene. De vandret der alle andre veifarende gikk, på Allmannavegen eller Tjodvegen. Men folket glemte ikke pilegrimen! En gang midt på 1700-tallet, 200 år etter at pilegrimene hadde sluttet å vandre til Nidaros, ble det reist rettsak mot en bonde i Øvre Rendal. Han ville sette et gjerde over en gammel vei. Da protesterte bygdefolket og begrunnelsen var: "Steng ikke veien! Der gikk pilegrimene!" Bonden tapte rettsaken.

PILEGRIMEN VÅKNER ETTER 500 ÅRS DVALE

Etter århundres fravær er vandrende pilegrimer synlig i det offentlige rom igjen. Det har ikke skjedd på over 500 år og da er det grunn til å spørre: Hva er det som skjer? Pilegrimsvandringene i nyere tid startet ikke ut fra et forutgående nasjonalt kirkelig vedtak. På 1980-tallet begynte enkeltpersoner og grupper å banke på dørene i Nidarosdomen og kalte seg pilegrimer. De ville komme på egne premisser med sine liv inn i det hellige rom.

Pilegrimen har kommet bakom på oss. Jeg tror pilegrimens tilbakekomst er en gave til kirke og samfunn og som vi ennå ikke fullt ut har tatt av alt innpakkingspapiret på. At pilegrimen dukker opp, har jeg alltid sett som en samfunnshendelse – noe som skal komme fellesskapet i kirke og samfunn til gode. Pilegrimen vil for fremtidens skyld utfordre vår kultur og engasjere oss med hensyn til klima og til å ta vare på den kloden vi vandrer på til de hellige mål vi søker. Tidligere søkte pilegrimene helbred for seg selv og andre. Idag søker vi også helbred for vår jord som vi vander på.

PILEGRIMEN ER KOMMET TILBAKE OG VI VISER OSS HVEM VI ER OG HVA VI GJØR

Vi har i tiårene etter at pilegrimen har dukket opp igjen, sett hvordan korte eller lengre pilegrimsvandring er synliggjør og løfter inn nye dimensjoner til vanlig kirkegang og kirkelige handlinger. Mange ser seg selv som en del av kirken på en ny måte. Pilegrimsbetnelsen synes å være mindre religiøst stigmatiserende for folk flest.

«Jeg har aldri sett bygda mi så vakker som i dag da jeg gikk igjennom den som pilegrim. Jeg så alt på en ny måte med mange flere dimensjoner enn jeg før har gjort», uttalte en kvinne som gikk sin første pilegrimsvandring gjennom hjembygda til en gudstjeneste. Mange har opplevd at det oppsto en annerledes og utvidet dialog med natur og landskap, helg og hverdag, naturfenomener, lokale kirketradisjoner, minnesteder og kulturminner. Kulturminnene ble «menneskeligere». Dagens pilegrimer verdsetter det autentiske i kulturlandskapet til sin egen livs- og trostolkning. Det har vært spennende å se hvordan alt dette vekkes til live på en ny måte. Det synes å skje fordi pilegrimsvandringen alltid har et mål – enten det er den lokale kirke eller Nidarosdomen eller andre helligsteder hvor våre liv settes inn i den store sammenhengen med de mange relasjoner som vi lever i igjennom livet. Pilegrimsvandringen åpner for å oppleve nye dimensjoner når man vet at det er et mål i den andre enden. Det skjer som regel i form av en samling, liturgisk handling eller som en gudstjeneste.

PILEGRIMEN ÅPNER GUDSTJENESTEN

Ikke bare har pilegrimen vært med å åpne kirkerommet til et helligsted hvor vi gir uttrykk for våre liv på ulike konkrete måter, men har også endret synet på hva en gudstjeneste er. Pilegrimsvandringen til en kirke synliggjør på en særlig måte at veien til et helligsted er en del av helligstedet og gudstjenesten der. Vandringen til et helligsted er en måte å reflektere livets mange relasjoner inn i det som skjer i gudstjenesten, i de kirkelige handlinger og ved andre anledninger. Livet utenfor, i hverdag og fest og det liv som forkynnes i kirkene, hører sammen.

Uavhengig av hverandre, men i ettertid ser vi en sammenheng, dukket pilegrimen og prosesjonskorset opp samtidig i norske kirker. En gudstjenesteprosesjon synliggjør at vandring og gudstjeneste hører sammen. Enhver gudstjeneste er en pilegrimsvandring og har gitt oss en ny forståelse av gudstjenesten som kroppsliggjøring og ritualisering av livet fra vugge til grav.

PILEGRIMEN BINDER MENNESKER SAMMEN I ET FLERKULTURELT SAMFUNN

Pilegrimen er med å synliggjøre religionen i det offentlige rom. Religionsforskere forteller oss at pilegrimer og pilegrimsvandring er en av de eldste og mest grunnleggende former for individuell og kollektiv religiøsitet. Vi kan være kristne, jøder, muslimer, hinduer, buddhister eller fra andre tros- og livssynssamfunn, men alle er vi pilegrimer i våre forskjellige tradisjoner. Når vi ser hele livet som en pilegrimsvandring, snakker vi annerledes

om livet uansett hvem vi møter. Vandring er en måte å føre dialog på.

RELIGIONEN ER I ENDRING – BLIR MER JORDTILKOBLET OG KROPPSLIG FORANKRET

Med pilegrimens tilbakekomst er også 'kroppen' kommet tilbake. Ikke som et kommersielt objekt - men som brobygger til å forstå alle menneskers grunnbehov, grunnvilkår og sårbarhet. Kroppen er et mysterium på linje med vår sjelelige utrusning. Det vandrende menneske kan umulig unngå å være i dialog og respondere på alt som møter oss når vi er i bevegelse. Kropp er ikke noe vi har, men noe vi er.

Hva sier dette oss? Jo at religionsutøvelsen er i endring. Endringen består i at religiøse uttrykk som appellerer til sansene og følelsen, blir en relativt mer sentral del av religiøst liv, og utfyller det dogmatiske, læremessige, teologiske og tankemessige som tradisjonelt har vært en dominerende del. Tro og åndelig liv er ikke bare en indre overbevisning, men får uttrykk på mange konkrete kroppslige måter. Den fysiske bevegelsen til kirken, kirkebygget, kirkegården og kirkeklokken er en del av pilegrimsmålet som enhver kirke er. Mange viktige fysiske uttrykk har fått sin plass i kirkerommet til berikelse for religionsutøvelsen i liturgien: prosesjonskors, lesepult, dåpslys, påskelys, lysglobler, ikoner, lysteningssteder, mindre meditasjonsrom i kirkerommet ved skulpturer eller ved bilder. Pilegrimsvandringene har særlig satt søkelys på selve den kroppslige vandringen.

Vi tør vel knapt tenke på hvordan vi kunne ha bearbeidet 22. juli 2011 hvis ikke dette uttrykksmangfoldet i kirke og samfunn var kommet på plass da. Allerede om morgenen den 23. juli satt det ungdommer på kirke-trappene og ventet at dørene skulle åpnes. De mange kirker ble «pilegrimsmål» for mennesker i alle aldre med ordløs smerte, hvor de tente lys og la ned blomster og skrevne hilsener. I de senere tiårene har soknekirkene fått en mer sentral rolle når et samfunnsfelleskap i bygd og by skal bearbeide tap av mennesker i plutselige dødsfall ved ulykker og katastrofer av ulik art. Det vet dere i Våler en god del om.

HVA VIL PILEGRIMEN OSS I FRAMTIDEN?

Hva vil 'pilegrimen' som har dukket opp i oss og rundt oss egentlig? At pilegrimen dukker opp i vår tid har jeg alltid sett som en samfunnshendelse – noe som skal komme fellesskapet, mennesker og natur til gode. Pilegrimen peker mot framtiden og vil oss noe. Pilegrimsveien er gitt oss som en lyttepost innover og utover til mennesker og natur - ja kanskje vår samtids fremste lyttepost. Pilegrimsveien er den lengste 'lære- og undringsboken' for våre relasjoner til oss selv, til medmennesker og til det åndelige, til kultur, natur og alt levende. Er pilegrimen undringens sendebud til vår tid? Ikke bare skal vi helligholde skaperverket, men vi må også sette oss dypere inn i hvordan det fungerer. Vi trenger å øke vår kunnskap og vår undringskompetanse over livets store mysterium for framtidens skyld.

Olavstradisjonen

I LITTERATUREN

av Yngve Astrup

Olavstradisjonen er sterkere i Våler enn andre bygder i Glommedalføret. Det skyldes først og fremst at sagnet om kong Olav i Våler ble skriftlig dokumentert tidlig på 1800-tallet. Da ble Olavskilden, jernspenningen, kongens pil og plassering av kirken omtalt. Bygdas eierskap til olavspenningen har hatt stor betydning gjennom århundrer. Gjenstanden, som kong Olav ifølge sagnet ga til bygda, har trolig hatt en ikonisk rolle i middelalderen. Spenningen som nå er i Oldsaksamlingen, har i tidligere tider knyttet Vålers befolkning olavstradisjonen.

Denne artikkelen viser til noen viktige bøker om olavstradisjonen og kong Olavs besøk i Våler.

OM OLAV HARALDSSON, SENERE OLAV DEN HELLIGE

I 1955 skrev Olav Bø boka *Heilag-Olav i norsk folketradisjon*. Boka går gjennom en rekke sagn om kong Olav som lever rundt i landet. I kapittel II Landekristnaren og kyrkjebyggaren er han kort innom kirker i Våler, blant annet på Sørsåsen. Olav Bøs utgreiing er noe ulik grunnfortellingen om kong Olav i Våler.

GRUNNFORTELLINGEN OM KONG OLAV I VÅLER

Snorre Sturlason (*Snorres kongesagaer*) har i *Olav den helliges saga*, (punkt 114 i Holtsmark og Arup Seips oversettelse), en kort omtale av turen til Solør. Kong Olav hadde om våren vært i kamp ved Nitelva på Romerike (Olavsgaard). Snorre skrev at romerikingene «fikk bank til de bedret seg» og «Derfra drog han (Olav) østover til Solør og kristnet den bygden». Kongesagaene er skrevet på 1220-tallet, altså omtrent 200 år etter begivenhetene i Våler.

Først på 1800-tallet blir grunnfortellingen om kristningen av Våler dokumentert. På 1820-tallet var Theodor Christian Krogh Ingier kapellan i Åsnes. I likhet med Våler var Åsnes annekser under Hof sogn, og trolig hadde Theodor Ingier ansvar for begge annekseene. I tidsskriftet *Den Norske Husveen* i 1828 kom en artikkel «Oldsagn, om Oprindelsen til Navnet Vaaler» hvor sagnet om kong Olavs besøk ble dokumentert. Se annen artikkel i dette bladet, hvor Ingiers tekst er gjengitt.

Theodor Ingiers artikkel er grunnlaget for Anders Fayes avsnitt «St. Olaf i Vaaler» i boka *Norske Sagn* utgitt i 1833. Theodor Ingiers tekst ble litt klippet, men hendelsene i 1022 var med. Ti år senere kom en ny utgave med navnet *Norske Folke-Sagn*. En tredje utgave av boka ble utgitt av Norsk Folkeminnelags Forlag i 1948, der refereres sagnet på side 109. Theodor Ingier er den som, etter samtaler med folk i Våler, først nedskrev sagnet. Anders Faye spredte sagnet.

OM JERNSPENNINGER

Årbok for Nord-Østerdalen 2013 har en artikkel av presten Arne Bakken: Vidjespenning og Olavspenning - når «kvardagsklede vert høgtidsskurd» (side 84ff). Arne Bakken tar for seg den åndelige betydningen av olavspenning. Han drøfter hvordan vidjespenningen som bruksgjenstand kunne bli til en ikonisk jernspenning som var knyttet til kirken.

Biologen Ove Arbo Høeg utga i 1974 boka *Planter og tradisjon*, et praktverk om norske planter og bruken av dem i dagliglivet. Med utgangspunkt i vidjespenningen skriver Arbo Høeg (side 43ff.) også om jernspenningen. Olavspenningen fra Våler er brukt som illustrasjon i boka.

OM VÅLERS GAMLE ALTERTAVLE

I 2015 utga Hans-Jacob Dahl boka *Kun et simpelt bondearbeid. En studie av altertavlene til Johannes Skråstad*. Dahl mener at altertavla i Våler fra 1697 er et av Johannes Skråstads arbeider, og skriver om det på side 177ff.

ANNEN LITTERATUR

I *Våler kommunes Jubileumsskrift fra 2004* har Geir Thomas Risåsen gitt en grundig oversikt over kirken og kirkelivet i Våler gjennom nesten 1000 år. Han har spesielt omtalt kirkebyggene og gjenstandene som har preget kirkelivet i bygda. Se side 52ff.

I *Våler bygdebok* (gården Våle på side 558) har Alex Bugge noen få linjer om kong Olavs besøk i Våler. Bugge skrev tidlig på 1900-tallet. Omtalen er så kort at Bugge neppe kjente til Andreas Fayes fortelling i *Norske Folkesagn*.